

“WE CAN’T
ALL BE THE
HEAD”

Een etnografisch onderzoek naar
perspectieven op gender en rolverdeling
onder Ghanese jongeren

“We can’t all be the head”

Foto’s op het voorblad van boven naar beneden:

Kinderen in Accra

Kakum National Park, Ghana

Scholieren van de Accra High School

“We can’t all be the head”

“We can’t all be the head”

Een etnografisch onderzoek naar perspectieven op gender en rolverdeling onder
Ghanese jongeren

Camille Binasch | 3909271 | c.l.binasch.students@uu.nl

Nahom Monshouwer | 5550882 | r.n.monshouwer.students@uu.nl

Bachelorproject | Scriptie

28-06-17

Begeleiding door Eva Krah

81 pagina's

“We can’t all be the head”

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	5
Voorwoord	6
Hoofdstuk 1 - Theoretisch kader.....	15
1.1 Gender Nahom.....	15
1.1.1 Gender en ongelijkheid Nahom	16
1.2 Socialisatie van gender Camille.....	18
1.2.1 Socialisatie van ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid Camille	21
1.2.2 Gendersocialisatie en educatie Nahom	22
Hoofdstuk 2 - Context Ghana	26
2.1 Gender in Ghana Nahom	26
2.2 Socialisatie van genderrollen bij jongeren in Accra, Ghana Camille	27
2.3 Gender, ongelijkheid en empowerment in Ghana Camille.....	29
2.4 BEKOFI & Accra High School Camille.....	29
Empirie.....	31
Hoofdstuk 3 - Socialisatie van gender bij de ‘Ahiscodians’ Nahom	31
3.1 Familie Camille	32
3.2 Religie Nahom	34
3.3 School Camille.....	37
Hoofdstuk 4 - ‘The obligation of the man’	39
4.1 Mannelijkheid	39
4.1.1 ‘I am the man’: percepties van mannelijkheid.....	39
4.1.2 ‘Without money you are a nobody’	41
4.1.3 ‘Like you are not the man’	42
4.2 De taken van een man	44
4.2.1 ‘That one is not my job’	45
Hoofdstuk 5 - Gender door de ogen van jonge Ghanese vrouwen.....	50
5.1 “We call it <i>Abadaje; motherly love</i> ”: perspectieven op vrouwelijkheid.....	50
5.2 “You have to do your house chores because that’s what a woman has to do”: perspectieven op rolverdeling.....	55
5.2.1 “We call it ‘ <i>Kokoko</i> ’, the guy comes knocking”: huwelijk.....	57
5.2.2 “I want to be his flower”: romantische relaties.....	58
5.2.3 “Women can also be good housewives when they are educated”: Veranderingen van genderrollen.....	59
Hoofdstuk 6 - Conclusie & Discussie	62
6.1 Mannelijkheid en vrouwelijkheid.....	62
6.2 Rolverdeling	65
6.3 Conclusie.....	68
Referenties.....	70
Bijlagen	75
Engelse samenvatting.....	75

Voorwoord

We begonnen als man-vrouw koppel aan dit project, waardoor wij al direct wisten dat wij ons wilden richten op gender. Na een lange onze zoektocht naar een locatie besloten wij naar Ghana af te reizen. We hebben hiervoor gekozen omdat Ghana bekend staat als een veilig en vreedzaam land, waarin de officiële taal Engels is.

Voordat we begonnen aan onze veldwerkperiode in Ghana, wisten we niet goed wat we moesten verwachten. We hadden ons goed ingelezen over het land, de cultuur en zelfs het eten, maar voornamelijk over ons onderzoeksthema: perspectieven op genderrollen in relatie tot jongeren, onze onderzoekspopulatie. Onze eerste keuze voor het onderzoek viel op het dorpje Dodo Amanfrom in het Kadjebi-district. Tijdens de eerste week in het veld kwamen we er tot onze schrik achter dat onze onderzoeksdoelen vermoedelijk werden door de taalbarrière. Engelsprekenden bleken in het rurale gebied niet makkelijk te vinden. Ook was onze doelpopulatie niet aanwezig op de scholen in het dorpje en sloot het werk van de NGO niet goed aan bij ons onderzoek. Zo merkten we hoe veldwerk er in de praktijk aan toe gaat en dat tegenslagen erbij horen. We besloten daarom om via onze contacten in Accra, het veldwerk voort te zetten in de hoofdstad, op de Accra High School. Deze thesis is voortgekomen uit tien weken veldwerk en probeert meer inzicht te verschaffen in de denkbeelden van jonge mannen en vrouwen omtrent mannelijkheid, vrouwelijkheid en rolverdeling tussen man en vrouw. Wij zijn ons ervan bewust dat 10 weken in het veld niet lang is en dat ons beeld alleen op deze korte periode gebaseerd is.

Allereerst willen wij Peter en Lisa bedanken, de eigenaren van de NGO in Dodo Amanfrom. Zij hebben ons gesteund tijdens onze gehele reis. In het speciaal willen wij Kofi bedanken. Deze ‘pleegzoon’ van Peter en Lisa heeft ons vanaf begin tot eind geholpen en ondersteund. Zonder zijn hulp en inzichten was deze periode een stuk moeilijker geweest. De organisatie BEKOFI en in het bijzonder oprichter Emmanuel, willen we bedanken voor de hulp die zij hebben geboden bij het onderzoek. Het vele wachten en de vele gesprekken die de Ghanese bureaucratie kent hebben hem veel tijd gekost, maar hij heeft nooit opgegeven. Onze informanten willen wij bedanken voor de speciale en bijzondere tijd die wij samen hebben meegemaakt op de Accra High School. We willen hen bedanken voor de diepere inzichten die we hebben gekregen en de tijd, vaak na schooltijd, die ze over hadden voor ons om in gesprek te gaan. Tot slot willen we ook onze begeleidster, Eva Krah, bedanken voor de vele uren en moeite die zij heeft gestoken in onze begeleiding. Zonder haar kritische maar opbouwende inzichten waren wij nooit tot dit resultaat gekomen.

“We can’t all be the head”

Introductie

*“I think it's important for us to also focus on the good news that's coming out of Africa, and I think Ghana continues to be a good-news story”*¹ – Barack Obama

In het westen wordt er vaak in stereotypen gedacht wanneer het gaat over het Afrikaanse continent. Verschillende hulpacties, zoals die van giro555, en beelden van het journaal dragen bij aan het beeld dat mensen hebben van Afrika; een continent dat geteisterd wordt door oorlogen, hongersnood, armoede en ongelijkheid. Het beeld dat veelal geschetst wordt is er één van tegenstellingen. Het rijke Westen versus het arme Afrika, vrede versus oorlog en gelijkheid versus ongelijkheid (Asante 2013). Het Afrikaanse continent is met vierenvijftig soevereine naties echter een kleurrijk continent met een grote hoeveelheid aan grondstoffen en vele mogelijkheden. Volgens Barack Obama, voormalig president van de Verenigde Staten, moet er daarom meer aandacht besteed worden aan positieve ontwikkelingen op het Afrikaanse continent, waarvan Ghana een voorbeeld is.

Ghana wordt vaak beschreven als een van de meest vooruitstrevende en vredige landen van het Afrikaanse continent (Overå 2007, Gyimah-Boadi 2009, Langer 2009). Het is het eerste Afrikaanse land dat onafhankelijkheid realiseerde en is een van de weinige landen met een democratisch politiek stelsel (Gyimah-Boadi 2009). Ondanks het feit dat Ghana een democratisch politiek stelsel heeft blijft het een divers land met sociale, culturele en economische verschillen (Chao 1999, Langer 2009). Deze verschillen hebben ook betrekking op gender. Gender definiëren wij in navolging van Judith Shapiro (1981) als de sociale, culturele en psychologische constructen die worden opgelegd aan de biologische verschillen tussen man en vrouw. In Ghana zijn deze verschillen terug te zien in het feit dat mannen en vrouwen andere rollen vervullen, verschillende activiteiten ondernemen en hebben te maken met beperkingen die inherent zijn aan de sociale structuren van het land (Chao 1999, Overå 2007). Vrouwen zouden voornamelijk in het privé domein te vinden zijn en mannen zouden opereren in het publieke domein (Awumbila 2001). De algemene connotatie bij deze dichotomie neigt al snel naar verschillen in kansen en mogelijkheden, waardoor ‘genderongelijkheid’ in westerse discoursen een veelvoorkomende term is om deze aan te duiden (Awumbila 2001). Eén van de

¹ <http://edition.cnn.com/2012/03/08/world/africa/obama-ghana-president/index.html>

millennium doelen van de Verenigde Naties was bijvoorbeeld om meer ‘gendergelijkheid’ in ‘derde wereld’-landen te creëren². Toch zijn er veranderingen gaande die zorgen voor een breder perspectief op genderrollen en die een dynamische karakter van gender lijken te bevestigen (Barker 2000). Dit zorgt ervoor dat het statische denken in dichotomieën (privé vs. publiek) steeds minder van toepassing is (Overå 2007, Brumfield & Robin 2008, Wrigley-Asante 2008).

In onze thesis zullen wij de perspectieven van onze doelpopulatie, jonge mannen en vrouwen van de Accra High School, Accra, Ghana, op gender en genderrollen centraal stellen en zullen wij ons afvragen of zij ongelijkheid ervaren. Wij stellen twee deelaspecten centraal; namelijk perspectieven op mannelijk- en vrouwelijkheid en de rolverdeling tussen man en vrouw. Hoewel wij zullen laten zien dat onze informanten de bestaande rolverdeling niet als ongelijkheid interpreteren, maar aangeven dat deze juist voor duidelijkheid en orde zorgt, is ‘genderongelijkheid’ in de wetenschappelijke literatuur een veelvoorkomend thema.

Gender en ongelijkheid zijn twee verschillende concepten, die vaak aan elkaar worden gelinkt als in ‘genderongelijkheid’ (Awumbila 2001, Mills 2003, Canagarajah 2003). ‘Onze’ westerse visie op gender en ongelijkheid laat zien dat er een ongelijke machtsverdeling is tussen mannen en vrouwen en impliceert dat dit iets negatiefs is. Zo schreef de antropologe Ortner in 1972 dat vrouwen altijd onderdanig zijn aan mannen en dat dit een universeel gegeven is (1972: 9). Hoewel deze opmerking een generaliserend beeld schetst en geen recht doet aan de nuances van Ortner’s latere werk (Ortner 2006), is dit vandaag de dag nog steeds één van de punten die teruggevonden kan worden in de wetenschappelijke literatuur. Enkele Afrikaanse auteurs schrijven dat vrouwen in West-Afrika moeilijker toegang hebben tot een baan (Mills 2003, Canagarajah 2001), minder toegang hebben tot fysiek, sociaal en economisch kapitaal (Awumbila 2001) en het meest te maken hebben met genderdiscriminatie (Awumbila 2006: 153). Het onderscheid tussen man en vrouw en de dichotomie waarin gedacht wordt is één van de essentiële aspecten die verantwoordelijk zijn voor de ideeën over het *empoweren* van deze groep (Chant & Jones 2009: 186). Empowerment wordt gedefinieerd als een multidimensionaal, sociaal proces dat mensen helpt controle te krijgen over hun leven (Page & Czuba, 1999). In het wetenschappelijke debat, en met name het antropologische, is er veel

² <http://www.un.org/millenniumgoals/gender.shtml>

kritiek op de benadering van het concept empowerment. Lankshear (1999) noemt het ‘de capaciteit van de dominante klasse’ om concepten als empowerment aan te passen aan de sociaal-culturele eisen van die klasse. Zo wordt er in de wetenschappelijke literatuur veelal vanuit westerse normen geschreven. Chandra Mohanty (1988) schrijft over de invloed van kolonisatie op de vorming van een bepaald cultureel discours. Zij stelt dat de hegemonische blanke feministische literatuur een beeld probeert te scheppen van de ‘derde-wereld-vrouw’, maar dat deze vaak uit context gehaald wordt. Hierdoor worden de ervaringen en worstelingen van deze vrouwen vanuit een al dominante positie beschreven (Mohanty 1988: 26). Wij volgen Mohanty en beargumenteren dat dit inderdaad niet de manier is waarop er naar genderverschillen gekeken moet worden.

Hoewel er in de wetenschappelijke literatuur veel te vinden is over gender en ongelijkheid, richt relatief weinig literatuur zich specifiek op jongeren. Honwana en de Boeck (2005) beargumenteren dat onderzoek onder jongeren in Afrika van belang is omdat zij een belangrijke categorie zijn voor transformaties. Jongeren zitten namelijk in een transitionele fase tussen continuïteit en verandering. Dit komt door de globale netwerken en mogelijkheden die moderniteit met zich mee heeft gebracht in de loop van hun jonge levens (Honwana & de Boeck 2005: 9). Zij zijn daarom de bron van nieuwe ideeën en verwachtingen, maar kunnen zich door hun gemarginaliseerde positie, moeilijk losrukken van de reeds bestaande ideeën en verwachtingen. Dit sluit aan bij *practice theory*, geassocieerd met Bourdieu (1990) en Ortner (2006), die wij zullen gebruiken in onze thesis. Deze theorie stelt dat er enerzijds structuren zijn die gender en bijbehorende rollen vormen en beïnvloeden, terwijl anderzijds sociale entiteiten de wereld om zich heen construeren en transformeren. Verschillen tussen mannen en vrouwen worden vanaf de geboorte aangeleerd door verschillende socialisatieprocessen (Ferree & Hall 1996: 935). Socialisatie impliceert dat er meer nadruk wordt gelegd op de invloed van de structuren van de samenleving. Wij willen het belang van agency voor het individu niet ondermijnen maar gebruiken het begrip socialisatie als overkoepelend concept voor het aanleren van sociale normen, waarden en gedrag.

Wij zullen dit doen door drie belangrijke *socialising agents* (Thorne 1993) te benoemen, namelijk familie, religie en de school. Kinderen leren op jonge leeftijd wat de verschillen zijn tussen jongens en meisjes en wat het betekent om een man of een

vrouw te zijn. Perspectieven van mannelijkheid en vrouwelijkheid worden door de aangeleerde ideeën en opvattingen van de ouders al vroegtijdig gevormd (Thorne 1993, Witt 1997). Binnen de antropologische literatuur zien auteurs mannelijkheid en vrouwelijkheid als fluïde sociale modellen die per individu en per samenleving verschillen (Guttman 1997: 386). Doelstelling van dit onderzoek is dan ook om meer inzicht te krijgen in deze verschillen, door perspectieven op mannelijk- en vrouwelijkheid en rolverdeling onder jonge mannen en vrouwen van de Accra High School te onderzoeken. De vraag die wij zullen beantwoorden luidt dan ook:

“Wat zijn de perspectieven van jonge mannen en vrouwen (15-19 jaar) op mannelijkheid, vrouwelijkheid en genderrollen op de Accra High School in Accra, Ghana?”

Wij zullen, in navolging van Van Driel (1994), in deze thesis beargumenteren dat genderrollen eerder in aanmerking komen voor verandering dan genderideologieën omdat ideologieën meer verankerd zitten in de sociale structuren van een samenleving.

Ons onderzoek is van wetenschappelijk belang omdat relatief weinig literatuur zich expliciet focust op de perspectieven van Afrikaanse jongeren in relatie tot mannelijkheid, vrouwelijkheid en rolverdeling van man en vrouw. Antropologisch onderzoek naar deze meest marginale groep is essentieel vanwege een aantal redenen. Ten eerste verkrijgen wij diepgaander inzicht in de gedachten en het dagelijkse leven van de jongeren. Ten tweede bevinden jongeren zich in een transitionele fase waarbij zij enerzijds te maken hebben met opgelegde normen, waarden en regels van autoriteiten (ouders, school, religie) en anderzijds geconfronteerd worden met globale invloeden, *peers* en de ontwikkeling van hun eigen identiteit (Honwana & Boeck 2005). Dit onderzoek draagt bij aan debatten over gender-gerelateerde rolverdelingen in Afrika en de verandering daarvan zorgt voor meer inzicht in percepties van ongelijkheid.

De maatschappelijke relevantie van ons onderzoek richt zich vooral op het werk van de lokale NGO, BEKOFI, dat *youth empowerment* projecten ontwikkelt voor leerlingen van verschillende middelbare scholen. Ook andere NGO's die zich in deze richting bevinden, kunnen interessante data uit ons onderzoek halen en dat toepassen op ontwikkelde cursussen, workshops, programma's en andere bijeenkomsten.

De *youth empowerment*-organisatie BEKOFI heeft ons als gate-keeper in contact gebracht met leerlinge van de Accra High School. Onze onderzoekspopulatie bestaat uit leerlingen van 15 tot 19 jaar oud uit de Arts2-klas van de Accra High School in Accra, Ghana. De organisatie is na ons onderzoek gestart met een van hun projecten op deze school. Het project had het doel om de leerlingen van deze school (en ook andere scholen in Accra) bewust te maken van hun eigen kwaliteiten en kansen om ze op die manier te helpen in hun persoonlijke en professionele ontwikkeling.

We hebben gekozen voor een gender-sensitieve benadering en zijn als man-vrouw koppel naar Ghana afgereisd. Camille heeft zich tijdens het onderzoek op vrouwelijke scholieren gericht en Nahom op mannelijke. Het voordeel van deze benadering was dat we specifieke aandacht konden geven aan de verschillende ervaringen van jongens en meisjes en hun verschillen in meningen, angsten en prioriteiten vanuit onze eigen ervaringen als man en vrouw konden benaderen. Dit zorgde voor meer openheid en vrijere gesprekken vanuit ons en onze informanten, wat de validiteit van ons onderzoek ten goede kwam.

Methoden en technieken

Tijdens ons veldwerk hebben wij verschillende methodes gebruikt om aan onze data te komen. We hebben voornamelijk gebruik gemaakt van participerende observatie, informele gesprekken, interviews en focusgroepen.

In onze eerste paar dagen op de Accra High School merkten wij dat de jongens en meisjes het spannend vonden om met ons te praten omdat we uit een ‘vreemd’ land kwamen. We hebben ons in de beginperiode voornamelijk op de ‘achtergrond’ gehouden en participerend geobserveerd. Hierdoor konden we informanten beter leren kennen en konden we interessante observaties uit werken in gerichte (interview)vragen. De interviews die we hielden met onze informanten waren waardevol om meer diepgang te creëren. Toch merkten we dat vooral mannen nogal terughoudend en zenuwachtig waren voor de formele gesprekken en focusgroepen. We probeerden daarom meer informele gesprekken met hen te voeren om te laten zien dat wij niet als autoriteiten gezien wilden worden. Het vertrouwen dat hieruit ontstond, zorgde ervoor dat Nahom interviews en focusgroepen gemakkelijker kon organiseren en uitvoeren. Bij vrouwen bleek de focusgroep de beste methode, omdat

de interactie tussen de meisjes en Camille zorgde voor interessante, diepgaande data. De vrouwelijke informanten bleven vaak na schooltijd in het klaslokaal achter wat het uitermate geschikt maakte voor een focusgroep of een interview met een of twee vrouwen. Taal is nooit een probleem geweest, de jongeren spraken allemaal buitengewoon goed Engels.

Als antropologen spelen wij een belangrijke rol in het verzamelen van data, omdat wij het belangrijkste onderzoeksinstrument zijn. Tijdens sommige interviews spraken enkele informanten *Twi* (lokale taal) met elkaar. Doordat we geen gebruik maakten van een tolk is er op deze manier vast interessante data achtergebleven. Het feit dat we als man-vrouw koppel ons onderzoek hebben uitgevoerd heeft er wel voor gezorgd dat er minder onderwerpen waren die niet besproken konden worden. Juist doordat we zo complementair aan elkaar waren, konden er ook soms man-vrouw en vrouw-man gesprekken gevoerd worden die weer tot interessante inzichten konden leiden voor formelere gesprekken.

Een van de vaakst voorkomende ethische dilemma’s bij ons beiden was de vraag naar geld. Vrouwen vroegen ons kleine cadeautjes te kopen, terwijl enkele mannen expliciet om geld vroegen als zij mee deden aan een interview. Vaak werden bedragen gevraagd om eten te halen die niet in verhouding stonden met de daadwerkelijke prijs. Wij kwamen hier snel genoeg achter en spraken onze informanten erop aan. We hebben zo al snel de tijd genomen om onze eigen financiële situatie te verklaren, waar begrip voor getoond werd. Om onze dank te laten blijken hebben wij vaker snoep of koekjes meegenomen voor tijdens de interviews en focusgroepen.

Deze thesis wordt opgebouwd aan de hand van zes hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk bestaat uit het theoretisch kader, waarin het eerste deel focust op gender en ongelijkheid en het tweede op de socialisatie van gender(rollen). Hierin behandelen wij ook gendersocialisatie en educatie, waarmee we de link leggen met ons eigen onderzoek, dat uitgevoerd is op een middelbare school. In het tweede hoofdstuk koppelen we de gebruikte theorieën aan de context van het land waarin wij ons onderzoek hebben verricht, namelijk Ghana. Hierna volgen drie empirische hoofdstukken waarin wij onze belangrijkste resultaten weergeven. In het derde

hoofdstuk beargumenteren wij dat familie, school en religie de belangrijkste *socialising agents* zijn voor het accepteren en overbrengen van genderrollen. In hoofdstuk vier en vijf staan de empirische gegevens van de mannelijke en vrouwelijke leerlingen centraal. Binnen deze hoofdstukken staan twee deelaspecten centraal, namelijk mannelijkheid/vrouwelijkheid en rolverdeling. In het laatste hoofdstuk vatten we de belangrijkste resultaten samen en concluderen wij dat de perspectieven op mannelijkheid, vrouwelijkheid en rolverdeling in relatie staan tot elkaar en dat de jonge mannen en vrouwen deze verschillen niet als ongelijk ervaren.

Hoofdstuk 1 - Theoretisch kader

In dit hoofdstuk zullen we de belangrijkste begrippen, concepten en theorieën uit de literatuur behandelen die gerelateerd zijn aan perspectieven op gender. Allereerst zullen we de klassieke theorieën van gender en de constructie daarvan behandelen die al door Margaret Mead in 1935 werden geïntroduceerd. Van hieruit behandelen we de onderliggende assumptie van ongelijkheid die onlosmakelijk verbonden lijkt te zijn met het begrip gender. Het ‘westerse’ idee van ongelijkheid is hier gangbaar en impliceert dat diegenen die naar de westerse mening ongelijkheid ervaren ‘*empowered*’ dienen te worden. Het tweede gedeelte van het theoretisch kader zoomt meer in op de socialisatie van gender en genderrollen. In de literatuur worden een aantal *socialising agents* genoemd die hier een belangrijke rol in spelen. Ook theoretische perspectieven van mannelijkheid en vrouwelijkheid staan centraal in deze paragraaf. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een paragraaf over gendersocialisatie en educatie, waarbij er al voorzichtig wordt gekeken naar de context waarin wij ons onderzoek hebben verricht, namelijk Accra, Ghana.

1.1 Gender | Nahom

In de antropologische literatuur wordt al decennialang geschreven over gender, genderrollen en de constructie van gender. De antropoloog Margaret Mead beargumenteerde bijvoorbeeld al in 1935, in haar boek *Sex and temperament in three primitive societies* (1935), dat sekseverschillen niet aangeboren zijn, maar dat deze worden gevormd door de maatschappij en de opvoeding. In haar onderzoek in Papoea Nieuw Guinea laat zij zien dat omgevingsfactoren een belangrijke component zijn voor de constructie van gender. In haar boek *Male and female: a study of the sexes in a changing world* (1949) gaat ze hier verder op in door te stellen dat genderrollen cultureel bepaald zijn. Een vrouw moet een kind baren voor haar vrouwelijkheid en een man verdient zijn status binnen het culturele, publieke domein. Een aantal decennia later benoemt Judith Butler (1990) in haar boek *Gender Trouble* dat het definiëren van gender als culturele interpretatie van sekse niet voldoet. Sekse is van zichzelf een *gendered* categorie. Butler geeft hier aan dat gender ook het resultaat is van discursieve/culturele middelen en de manier waarop een ‘*sexed nature*’ wordt geproduceerd en gevestigd binnen een cultuur. Dit komt overeen met de practice theory, vaak geassocieerd met Bourdieu (1990), die stelt dat sociale individuen de

wereld om zich heen construeren en transformeren, maar ook hoe mensen gevormd/beïnvloed worden door diezelfde structuren. *Practice theory* draait vooral om de dynamische relatie tussen structuur en agency. Structuur wijst op de sociale wereld zoals die om ons heen gevormd is, waarin keuzes en mogelijkheden van het individu beïnvloed of gelimiteerd worden. Agency daarentegen is de mogelijkheid van individuen om vrij te handelen en vrije keuzes te maken (Barker 2000). Het dynamische karakter van gender is het resultaat van die wisselwerking tussen structuren en agency. Enerzijds zijn er structuren die genderrollen vormen en beïnvloeden. Anderzijds construeren en transformeren sociale entiteiten de wereld om zich heen, wat als gevolg heeft dat genderrollen continu veranderen.

Hoewel gender als concept complex te definiëren is, gebruiken wij de definitie van Judith Shapiro (1981) die gender omschrijft als: “de sociale, culturele en psychologische constructen die worden opgelegd aan de biologische verschillen tussen man en vrouw”. Deze benadering zorgt ervoor dat het een aantal aspecten (sociaal, cultureel, psychologisch) benoemt die we ook cross-cultureel of cross-linguïstisch kunnen benaderen (Shapiro, 1981: 449). Historie en cultuur creëren definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid, die gevolgen hebben voor de manier waarop wij deze rollen waarnemen, overnemen en als onze realiteit gaan zien. De sociaal-culturele context is dus van belang om gender te kunnen plaatsen en begrijpen.

1.1.1 Gender en ongelijkheid | Nahom

Ongelijkheid en gender zijn twee concepten die onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn in de wetenschappelijke literatuur, bijvoorbeeld in het werk van Ortner (1972). Zij schrijft in haar artikel dat vrouwen altijd onderdanig zijn aan mannen en dat dit een universeel gegeven is (1972: 9). Deze opmerking schetst een generaliserend beeld over de positie van vrouwen, omdat het niet ingaat op de lokale context en op welke manier gender geconstrueerd is binnen die bepaalde samenleving. Hoewel eerder genoemde onderzoeken (Ortner 1972, Butler 1994, Mead 1949) zich op globaal niveau afspeelden, zijn dit ook resultaten die in Afrika voorkwamen. Niet alleen Westerse auteurs benaderen gender met de assumptie dat er sprake is van ongelijkheid, ook Afrikaanse auteurs doen dit. Awumbila (2006) laat dit zien in zijn

artikel waar hij een aantal keer verwijst naar andere onderzoeken die genderongelijkheid als één geheel zien. Er wordt beweerd dat vrouwen in West-Afrika moeilijker toegang hebben tot een baan (Mills 2003, Canagarajah 2001), minder toegang tot kapitaal (fysiek, sociaal, economisch) (Awumbila 2001) en hebben het meest te maken met gender discriminatie (Awumbila 2006: 153). Ook in het onderzoek van Chant en Jones (2009) in Ghana en Gambia wordt de link tussen gender en ongelijkheid gelegd. De auteurs stellen dat mannen tot het publieke domein behoren en vrouwen tot het privé domein. Het onderzoek geeft meer inzicht in de manier waarop historische en culturele processen invloed hebben op de positie van man en vrouw. Veel van deze aspecten focussen zich voornamelijk op economische ongelijkheid. Het geeft echter niet duidelijk weer op welke manier vrouwen deze ‘ongelijkheid’ ervaren en welke lokale perspectieven op ongelijkheid zijn.

Er is in de wetenschap ook veel kritiek op het statische denken in dichotomieën zoals privé/publiek, natuur/cultuur en productie/reproductie (Longman 1999: 4). Dit dualistisch denken creëert de manier waarop ‘wij’ in het Westen kijken naar ongelijkheid. Het Westers perspectief focust zich voornamelijk op de toegang tot middelen en dat vrouwen dezelfde rechten en kansen hebben als mannen. Lokale perspectieven worden al snel buiten beschouwing gelaten, maar juist deze zijn essentieel om gender en ongelijkheid als losstaande concepten beter te begrijpen. De implicatie bij ongelijkheid is dat diegene die als ongelijk worden gezien *empowered* dienen te worden maar de top-down methode van empowerment kan tegenstrijdig werken met de gangbare lokale perspectieven. In het wetenschappelijke debat spreken enkele auteurs van een ‘verouderd’ concept (Archibald & Wilson 2011, Lankshear 1999).

Archibald en Wilson (2011) beargumenteren dat er zowel theoretisch als praktisch problemen zijn met het concept. Theoretisch gezien is de evolutionaire afstamming van het concept empowerment verdeeld en subtiel verouderd. In de praktijk werken mensen hier nog mee waardoor zij onderliggende machtsrelaties in het leven van de begunstigden negeren (2011: 23). Lankshear (1999) identificeert dit als ‘de capaciteit van de dominante klasse’ om concepten zoals empowerment aan te passen aan sociale eisen en hierdoor te transformeren tot ‘*hollow, nominal and empty terminology*’ (1999: 164). Lankshear geeft aan dat het Westers denken (als dominante klasse) leidend is in de manier waarop theoretici en practici met het concept omgaan. Het

Westers denken is minder relevant voor de acceptatie en het overbrengen van ideeën omtrent gender. In de volgende paragraaf behandelen we de socialisatie van genderrollen en laten we zien hoe ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid gevormd worden.

1.2 Socialisatie van gender | Camille

In de eerste paragraaf zijn gender en de implicatie van ongelijkheid uiteengezet, met empowerment als westers concept dat gezien wordt als inherent aan het verbeteren van de positie van de gemarginaliseerde groep. Gender en genderrollen worden gecreëerd binnen een sociale structuur en worden door socialisatieprocessen doorgegeven van generatie op generatie. In deze paragraaf zullen drie, door Thorne (1993) benoemde *socialising agents*, aangehaald en uiteengezet worden en zal socialisatie aan de hand van het concept habitus van Bourdieu (1990) toegelicht worden. In de sub-paragraaf zal de socialisatie van ideeën mannelijkheid en vrouwelijkheid beschreven worden aan de hand van verschillende onderzoeken en in de laatste paragraaf zullen wij een link leggen met ons eigen onderzoek door gendersocialisatie op school nader toe te lichten.

Kinderen leren al op jonge leeftijd wat de verschillen zijn tussen jongens en meisjes en zo wat het betekent om een jongen of een meisje te zijn. Vanaf jonge leeftijd speelt een verscheidenheid aan factoren een grote rol bij het vormen van houdingen en gedragingen omtrent genderrollen (Witt 1997: 253). Net zoals andere sociale en culturele disposities worden opvattingen over gender en bijbehorende verwachtingen, overtuigingen en praktijken aangeleerd door directe en indirecte socialisatie. Ferree en Hall definiëren gendersocialisatie als “*ongoing, multi level processes of social expectations, control, and struggle that sustain and subvert gender systems*” (1996: 935). Socialisatie zorgt ervoor dat een individu met het collectieve leven verbonden wordt. Dit gebeurt doordat de leden van een gemeenschap met behulp van sociale verwachtingen en vereisten in overeenstemming komen en samen gaan werken. Dit socialisatieproces begint meteen na de geboorte in het huishouden en wordt later over het algemeen versterkt door leeftijdsgenoten, de school en tegenwoordig ook vaak door de media (Witt 1997: 253). Ook de geloofsovertuiging binnen het gezin speelt een belangrijke rol, waardoor ook de kerk een grote socialiserende rol heeft (Cornwall

1988). Van al deze *socializing agents*, zoals Thorne (1993) de belangrijke socialiserende autoriteiten noemt. Volgens de auteur heeft het gezin de grootste invloed op het kind. Al tijdens de babytijd behandelen ouders jongens en meisjes verschillend; er wordt namelijk dan al gedifferentieerd tussen kleding, kleuren, speelgoed en verwacht gedrag (Thorne 1993). Dit verwachte gedrag is afhankelijk van de samenleving en de cultuur waarin het kind opgroeit. Ouders geven zo openlijk en verkapt hun eigen opvattingen over de rol die man en vrouw behoren te vervullen door aan hun kinderen door verschillende activiteiten, aan- en ontmoedigen, gedragingen en suggesties (Witt 1997: 254). De ideeën die door het gezin zijn doorgegeven worden versterkt wanneer het kind ouder wordt en in aanraking komt met leeftijdsgenoten of andere mensen uit zijn/haar directe omgeving. Een opgroeiend kind brengt zo een groot deel van zijn tijd door in het klaslokaal, waardoor socialisatie op school een rol gaat spelen in het versterken of het ondermijnen van al bestaande sociale percepties. De school wordt zo gezien als een belangrijke *socializing agent* voor het aanleren en versterken van culturele verwachtingen voor jongens en meisjes (Connell 1996). Op school worden namelijk door leraren, medeleerlingen, de dynamiek in het lokaal en de inhoud van het curriculum ideeën over vrouwelijkheid en mannelijkheid geconstrueerd (Connell 1996). Connell verklaart hoe deze constructie van mannelijkheid, van dominant tot gemarginaliseerd, er op scholen voor zorgt dat er machtsrelaties gecreëerd en gebruikt worden (zoals autoriteit), maar ook hoe er *division of labour* ontstaat door de verschillende taken die jongens en meisjes uitvoeren of concentratie van meisjes of jongens bij bepaalde vakken (1996: 213). Ook symbolisatie van gender speelt op school een belangrijke rol. Hoewel veel symbolen worden geïmporteerd uit de bredere cultuur, bestaan er op school ook eigen symboolsystemen, zoals schooluniformen of informele en formele codes van taal (1996: 214). Mensch (1999) zegt dat deze constructies van mannelijkheid er voor zorgen dat de wereld zich voor jongens vergroot en zich voor meisjes verkleint: “*Boys enjoy new privileges reserved for men and girls endure new restrictions reserved for women. Boys gain autonomy, mobility, opportunity and power (including power over girls’ reproductive lives)*” (1999: 2).

De sociale orde, zoals deze in het gezin, de school en de kerk (en daarbuiten) is naar mate van tijd zo geïnternaliseerd dat er gesproken kan worden van wat Bourdieu in *The Logic of Practice* (1990) de habitus van een individu noemt. De habitus zijn

disposities waaraan het individu gewend is, die onbewust door socialisatie zijn aangeleerd (1990: 52). Het zijn de gesocialiseerde normen en neigingen die het gedrag en het denken van een individu sturen en zo de identiteit, acties en keuzes van dit individu beïnvloeden (1990: 55). Bourdieu maakt onderscheid tussen de habitus van klasse en de individuele habitus. De habitus van klasse is hierin het idee dat een individu tot een bepaalde categorie, of klasse, zoals gender, de familie, school, nationaliteit of religie, behoort. Binnen deze klasse en daarbij horende lifestyle horen bepaalde, gedeelde disposities. Deze collectieve disposities, ofwel collectieve habitus, zorgt ervoor dat een individu zich met een groep identificeert (1990: 60). De compositie van de verschillende collectieve klassen waartoe een individu behoort vormen de individuele, en unieke, habitus (1990: 60). Zo worden individuele en collectieve praktijken binnen een cultuur geschapen door onbewuste socialisatie en accumulatie van deze disposities. Huidige *practice theorist* Sherry Ortner stelt in haar boek *Anthropology and Social Theory* (2006) als aanvulling op Bourdieu, dat deze onbewuste socialisatie en accumulatie van disposities tot de acceptatie van de machtspositie van anderen leidt, zoals inherent aan het gendersysteem, zonder dat een individu hiertoe gedwongen wordt (2006: 5). Doordat de habitus, of collectieve disposities, wordt doorgegeven en zo individuele en collectieve sociale praktijken laat ontstaan, worden deze praktijken als vanzelfsprekend en juist ervaren. Hoewel de habitus van een individu diepgeworteld zit en deze zich meestal niet bewust is van zijn of haar habitus, is deze niet onveranderlijk. Door bewuste reflectie of door zich voor een lange tijd te bevinden in een andere omgeving, door bijvoorbeeld naar een ander land te verhuizen, wordt men zich bewust van zijn habitus en kan deze veranderd worden (Fleming 2005). Toch ligt er een grotere nadruk op sociale reproductie dan op sociale transformatie, waardoor fundamentele overtuigingen vaak van generatie op generatie worden doorgegeven (Ortner 2006). Maar sociale reproductie is nooit helemaal perfect en kwetsbaar in situaties waar de machtsverdeling ongelijk is, waardoor ook ideeën over gender en bijbehorende rollen altijd onderhevig zijn aan verandering (Ortner 2006:7). In de volgende paragraaf zullen wij dieper ingaan op het dynamische karakter van gender en socialisatie daarvan, door mannelijkheid en vrouwelijkheid als culturele modellen toe te lichten.

1.2.1 Socialisatie van ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid | Camille

Zoals eerder werd gesteld creëren historie en cultuur definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid. De concepten van mannelijkheid en vrouwelijkheid zijn van sociale aard en hebben vrij weinig te maken met de sekse van het individu. Dit betekent dat de sociale omgeving definieert wat het betekent om mannelijk of vrouwelijk te zijn en dit deel uit maakt van het socialisatieproces. Binnen de literatuur zien auteurs mannelijkheid en vrouwelijkheid als fluïde culturele modellen die per individu en per samenleving verschillen (Stets en Burke 2000, Guttman 1997: 386). Stets en Burke (2000) wijzen mannelijkheid en vrouwelijkheid toe aan hoe een individu zich identificeert en plaatst binnen een groep, maar ook hoe deze geïdentificeerd en geplaatst wordt door anderen. Ze leggen daarbij uit dat een vrouw zich mannelijk kan voelen en dat dit andersom ook mogelijk is. Deze noties worden daarom ook door verschillende auteurs *gender identities* genoemd (Stets & Burke 2000, Sonderegger 1985, Spence 1985).

In de antropologische literatuur is er veel aandacht hoe mannen en vrouwen in verschillende culturele contexten mannelijkheid en vrouwelijkheid ervaren. Stereotyperend worden mannen in de westerse cultuur als agressief, competitief en instrumenteel vaardig gezien, terwijl vrouwen als passief, cooperatief en expressief gezien worden (Stets & Burke 2000). Margareth Mead schreef in haar boek *Sex and temperament in three primitive societies* (1935) over de Tchambuli waar juist het tegengestelde waar is. Vrouwen waren in deze samenleving actief en instrumenteel vaardig, terwijl mannen emotioneel en expressief waren.

In een van de eerste grote studies naar mannelijkheid onder mannen en folklore in Andalusië schrijft de antropoloog Brandes (1980) dat mannelijke identiteiten zich ontwikkelen in relatie tot vrouwen. Brandes beargumenteert dat zelfs wanneer vrouwen niet fysiek aanwezig zijn, de ‘*presence*’ van een vrouw toch een significante factor is in het subjectieve begrip van het man-zijn. Ook Guttman (1996) beargumenteert, in zijn onderzoek naar veranderde gender identiteiten onder arbeiders in Mexico stad, dat de meeste mannen andere mannelijke identiteiten observeren en vergelijken met vrouwelijke identiteiten. Mannelijkheid is hier dus een dynamisch en fluïde concept en wordt dus vaak in relatie gebracht met de vrouwelijke identiteit (1996: 386). Een ander punt dat een aantal keer wordt benoemd in de antropologische literatuur is de relatie tussen macht en mannelijkheid. David Gillmore (1990) bracht

de notie naar voren dat in veel culturen mannen het idee hebben dat mannen *gemaakt* worden en dat vrouwen natuurlijk *geboren* worden (1990: 106). Mannen moeten zichzelf bewijzen tegenover elkaar op een manier die niet voor vrouwen geldt. Het idee van macht komt ook in de studie van Bourdieu (1990) over mannelijkheid naar voren die stelt dat de seksuele daad wordt gerepresenteerd als een ‘*act of dominance*’ (1990: 103). Dit representatieve beeld valt weer te linken aan het centrale concept van hegemonie dat stelt dat dominante gender ideologieën definiëren wat toegestaan gedrag is. Gramsci (1971) en Ortner (1989; 2006) gebruiken dit concept en geven hierbij aan dat de dominante genderideologie de standaard van handelingen bepaalt. Overheersende ideologieën genereren discourses die gender en genderrollen stabiliseren en normaliseren (Guttman 1997: 397).

Mannelijkheid en vrouwelijkheid worden door dagelijkse interacties van sociale actoren aangeleerd, waardoor de schoolomgeving, als belangrijke *socialising agent*, en de invloed daarvan op jongeren, aandacht krijgt in de volgende paragraaf.

1.2.2 Gendersocialisatie en educatie | Nahom

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk werd het concept van habitus geïntroduceerd die Bourdieu (1990) beschrijft als disposities waaraan het individu gewend is geraakt. Deze zijn onbewust door socialisatie aangeleerd (1990:52). Ideeën van mannelijkheid en vrouwelijkheid worden ook door socialisatie aangeleerd en door de dagelijkse interacties die sociale actoren voeren met elkaar. Dit geldt ook voor jongeren die naar school gaan en daar in aanraking komen met hun *peers*.

In het onderzoek van Chikkatur (2012) focust zij zich op de sociale en raciale verschillen tussen jongens en meisjes op een high school in het oosten van de Verenigde Staten. Haar etnografische studie richt zich vooral op het perspectief en de ervaring van de jongeren waarbij niet alleen gender, maar ook ras en seksuele identiteit centraal staan. In de wetenschappelijke (veelal sociologische) literatuur zijn dit veel voorkomende thema’s wanneer de onderzoekspopulatie bestaat uit *high school students* (Weiss & Feinn 2005, Delamont 2001). In de afgelopen twee decennia zijn er studies geweest die gender en *youth* centraal stelden. De studies naar gender en *youth* worden geïllustreerd door werken die zich focussen op *young masculinity en schooling*, (Mac & Ghail 1994, Frosh et al. 2002) *young femininities*

en *girlhood* (Hey 1997, Harris 2004) en *young people’s gendered and racialized relationships* met het post-industrialisme (Nayak 2004, McLeod & Yates 2006). Veel van deze studies zijn in het Westen onder *high school students* uitgevoerd en bestaan uit een etnografisch gedeelte en een survey gedeelte. Het onderzoek van Sadker en Sadker (1994) demonstreert de seksistische lessen die inherent zijn aan het Amerikaanse schoolsysteem. Jongens en meisjes leren al vroeg welke rollen zij vervullen in het leven. Dit komt terug in de lesstof en de manier waarop leraren leerlingen benaderen. De voorafgaande socialisatie van genderrollen is volgens de auteurs dan ook toegerust met verschillende sekse specifieke eigenschappen en houdingen (1994: 12). Naast het etnografisch gedeelte bestaat het onderzoek van Sadker en Sadker ook uit gedeelte waarbij ze de *high school students* essays lieten schrijven. ‘*Suppose you woke up tomorrow and found you were a member of the other sex. How would your life be different* (1994: 83)?’ Deze vraag stond centraal in de essays en de antwoorden gaven meer inzicht in de waarde die de *high school students* gaven aan elke sekse. In dit gedeelte, meer kwalitatief van aard, gaven 42% van de meisjes aan dat er positieve punten waren als ze wakker zouden worden als jongen. In tegenstelling tot de jongens waarvan 95% geen voordeel zag in het leven als vrouw. Dit kwalitatieve gedeelte van Sadker en Sadker geeft aan hoe de *youth* kijkt naar het man- en vrouw zijn in de Verenigde Staten.

Het onderzoek van Commeyras en Motsi (2000), deels gebaseerd op het onderzoek van Sadker en Sadker (1994), laat zien welke gender issues er aanwezig zijn in Botswana. Het onderzoek van Commeyras en Motsi (2000) is gebaseerd op dezelfde essay vraag die Sadker en Sadker centraal stelden maar is uitgevoerd onder high school-students in Botswana. Voornaamste doel van deze schrijfpdracht was om de studenten in te laten zien wat voor gender issues er aanwezig zijn in hun samenleving. De auteurs laten zien dat, in tegenstelling tot het onderzoek van Sadker en Sadker, de Botswaanse *youth* een flexibeler perspectief kan hebben op eventuele veranderingen van genderrollen. De auteurs verklaren dit als gevolg van diepgaande culturele verplichtingen aan een rechtvaardige maatschappij (2000: 345). Van Driel (1994) vervolgt dit door te stellen dat ideologieën van gender niet zo snel veranderen als gender rollen. De auteur bedoelt hiermee dat ideologieën van gender meer ingeworteld zitten in de samenlevingsstructuren en dat het langer duurt om deze te veranderen (1994: 12).

In tegenstelling tot *mixed studies*, die zowel een etnografisch als kwantitatief gedeelte hadden, wordt er in de antropologie meer de nadruk gelegd op de verwevenheid van gender, educatie en andere aspecten van het sociale leven. Amy Stambach (1999) beargumenteert dit in haar artikel *Gender-Bending Anthropological Studies of Education* dat juist die verwevenheid meer inzicht geeft in hoe die perspectieven van de *youth* tot stand komen (1999: 442). Dat het schoolleven deels het maatschappelijk leven vormgeeft aan de hand van de verschillende sekse (en daarbij horende rollen, verwachtingen en houdingen) is volgens Thorne (1993) een fenomeen om te verklaren, maar geen startpunt voor antropologisch onderzoek. George D. Sindler (1984) benoemde als één van de eerste dat de focus binnen de huidige antropologie van educatie zich exclusief richtte op het klaslokaal of op zijn minst op de school alleen. Dit zorgt ervoor dat de culturele context nauwelijks wordt meegenomen in de gepubliceerde onderzoeken (1984: 7). Gender en educatie zijn verweven met elkaar op een dynamische en complexe manier. Binnen de antropologie is het interessant om te zien hoe leraar-leerling relatie bepaalde *gendered* relaties weergeeft zoals autoriteit, discipline en kennis. Deze opereren weer binnen grotere sociale domeinen zoals thuis, de wijk of de overheid. (1999: 442). De werking van macht op lokaal en/of nationaal niveau is dus ook te linken aan genderissues die op school aanwezig zijn zoals ongelijkheid tussen de seksen. Door het benadrukken van gender verschillen en de twee als verschillend te benaderen verberg je ook de inzichten die ongelijkheid met zich meebrengen. Ongelijkheid wordt op deze manier niet snel erkent omdat het bekeken wordt vanuit die verschillen. Stambach (1999) benoemt dat antropologie hier een sleutelrol inspeelt omdat deze discipline gender en educatie breder benadert. Het linken van klaslokalen/scholen met gemeenschappen en sociale leefomgevingen is essentieel en noodzakelijk om te zien hoe mensen gender gebruiken in verschillende aspecten van het sociale leven (1999: 443). Op deze manier wordt het linken van gender met schoolgaande (opgeleide) burgers en lokale discourses van macht, autoriteit en ongelijkheid een stuk helderder.

In dit theoretisch kader hebben we de concepten omtrent gender, ongelijkheid en socialisatie van gender behandeld. In het eerste gedeelte hebben we ons gefocust op het dynamische karakter van gender en de assumptie van ongelijkheid. In navolging van Bourdieu's *practice theory* (1990) beargumenteren wij dat gender het resultaat is van discursieve middelen en dat het altijd moet worden bekeken in de sociaal-

culturele context waarin het is ingebed. In de tweede paragraaf hebben we de socialisatie van gender behandeld en laten zien hoe ideeën over mannelijkheid/vrouwelijkheid tot stand komen. Deze ideeën komen ook tot uitdrukking binnen school. In de laatste sub-paragraaf hebben we ons specifiek gericht op socialisatie van gender en educatie, met name omdat dit aansluit bij ons onderzoek dat wij verricht hebben op de Accra High School in Ghana. In het volgende hoofdstuk zullen we kijken hoe de theorieën over gender, ongelijkheid en socialisatie van gender zijn toe te passen binnen de context van ons onderzoek in Accra, Ghana.

Hoofdstuk 2 - Context Ghana

In dit hoofdstuk zullen wij ons theoretisch kader toepassen op de specifieke context waarin wij ons onderzoek hebben uitgevoerd, namelijk Ghana en specifiek Accra. In de eerste paragraaf zal gender beschreven worden. In de daarop volgende paragraaf wordt de socialisatie van genderrollen breder uitgewerkt en zullen we de Ghanese definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid behandelen. In de derde paragraaf zullen wij Afrikaanse literatuur gebruiken om de assumptie van ongelijkheid tussen mannen en vrouwen aan te tonen en zal empowerment als fundamentele strategie voor het verbeteren van levens aangehaald worden, waarbij voorbeelden van empowerment-projecten genoemd worden. Het context-gedeelte wordt afgesloten met een korte introductie van BEKOFI en de Accra High School.

2.1 Gender in Ghana | Nahom

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat mannen en vrouwen in Ghana verschillende verwachtingen worden opgelegd (Chant & Jones 2005; 2009, Wrigley-Asante 2008). De dichotomie waarin vrouwen in de natuurlijke sfeer en mannen bij de culturele sfeer geplaatst worden is grotendeels nog te zien, omdat de samenleving patriarchaal is. De vrouw wordt zo als hoofd van het huishouden gezien, terwijl mannen de rol als kostwinnaar opgelegd krijgen (Chant & Jones 2009). Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat de fundamentele definities van gender, zoals deze in Ghana geconstrueerd zijn, door volwassenen als vanzelfsprekend beschouwd worden (Wrigley-Asante 2008). Mannen en vrouwen lijken zo het zorgen voor het gezin als principiële prioriteit te zien, hoewel bij mannen de sociale status ook een belangrijke rol speelt (Wrigley-Asante 2008).

In arme gezinnen helpen jonge kinderen al vroeg mee in het huishouden. Meisjes krijgen door de bestaande genderrollen meer huishoudelijke taken toegewezen dan mannen. Doordat vrouwen meer tijdrovende huishoudelijke taken op zich nemen is ook vervolgonderwijs voor vrouwen minder waarschijnlijk (Chant & Jones 2009), waardoor het in eigen levensbehoeften voorzien voor vrouwen als zwaarder gezien wordt dan voor mannen. Door verschillende factoren is er een grote vermindering van economische mogelijkheden zichtbaar en worden de kosten van levensonderhoud duurder (Wrigley-Asante 2008). Ragnhild Overå beschrijft de vermindering van economische mogelijkheden als een gevolg van politieke instabiliteit en slecht

economisch bestuur, waardoor handelsvoorwaarden op de globale markt verslechterd zijn (2007). Hiernaast wordt de toename van kosten van levensonderhoud door haar toegeschreven aan wisselkoersaanpassingen, waardoor de Cedi drastisch in waarde is gedaald (2007).

2.2 Socialisatie van genderrollen bij jongeren in Accra, Ghana | Camille

Net zoals in alle andere landen bestaan er in Ghana bepaalde voorschriften als het gaat om de rol die mannen en vrouwen dienen te vervullen. Volgens Adomako Ampofo (2002) worden deze uitgedrukt in normen en waarden binnen de community en worden deze vaak gebruikt om sociale controle over vrouwen en kinderen te kunnen bewaren (Adomako Ampofo 2002: 5). Binnen de community worden verschillende verwachtingen door een socialisatieproces doorgegeven aan de nieuwe generatie. Deze richten zich op welke leeftijd een vrouw of man getrouwd zou moeten zijn, hoeveel kinderen een vrouw zou moeten krijgen en of een man monogaam zou moeten zijn. Kinderen leren de verschillende rollen aan door hun ouders en andere gerespecteerde en belangrijke volwassenen binnen hun community te volgen en te helpen bij dagelijkse zaken, zoals huishoudelijke taken voor meisjes (Adomako Ampofo 2002: 6). Meisjes worden vanaf jonge leeftijd ‘getraind’ om later echtelijke, ofwel huishoudelijke taken over te nemen, terwijl jongens worden voorbereid om de taken van hun vaders over te nemen. Zij leren zo vaardigheden als leiderschap en professionele rollen. Jongens zullen namelijk het hoofd van de familie worden en dus verantwoordelijk zijn voor het nemen van belangrijke beslissingen (Adomako Ampofo 2010: 6). Vrouwen daarentegen zullen de kinderen opvoeden en taken binnenshuis op zich nemen. Het hebben van kinderen brengt prestige aan de familie, waardoor hier een grote druk op ligt. Vrouwen die geen kinderen kunnen krijgen worden veracht en zorgen voor een slechte naam voor de familie of zelfs als verraad voor de familie (Adomako Ampofo 2002: 7). In Ghana is de uitgebreide familie namelijk ontzettend belangrijk en is deze samen met het kerngezin, door bovengenoemde redenen, de belangrijkste socialiserende factor voor een opgroeiend kind. Daarnaast is religie in Ghana ontzettend belangrijk (Langer 2010: 12). De

belangrijkste religies zijn het christendom (71,2%) en de islam (17,6%)³. De traditionele geloven komen op het platteland nog voor, maar worden langzaam vervangen door de grote religies (5,1%). Maar 5,2% van de Ghanese bevolking geeft aan geen religie aan te hangen. Ook de kerk kan daarom als een belangrijke socialiserende instituties gezien worden (Anarfi & Owusu 2010). Religie is binnen de Ghanese samenleving overal in terug te vinden, zoals in de politiek en op school (Langer 2010: 19). Religie speelt in Ghana een belangrijke factor bij de vorming van identiteit, aangezien iedereen zich identificeert met een geloofsovertuiging (Langer 2010: 9). Ook worden de rolverschillen tussen de man en de vrouw door de verschillende doctrines voorgeschreven, zoals bijvoorbeeld in de Bijbel (Ephesians 5:22-24), waardoor geloofsovertuiging een rol speelt bij de creatie van culturele ideeën over genderrollen.

De vrouw vervult in vele gevallen een rol die ondergeschikt is aan de man. Als een man zich niet conformeert aan de heersende norm van seksuele overheersing, zal zijn mannelijkheid in twijfel gebracht worden. Adomako Ampofo (2002) stelt dat jonge mannen, die misschien morele of ethische neigingen naar het tegenovergestelde hebben een duidelijke boodschap krijgen vanuit hun directe omgeving om zich toch aan de dominante ideologie aan te passen en dus een dominante positie in te nemen tegenover vrouwen (Adomako Ampofo 2002: 9). Definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid worden zo ook in Ghana door de heersende genderideologieën gecreëerd en staande gehouden.

Bij de voorbereiding van het volwassen leven hoort ook het volgen van formele educatie (Adomako Ampofo 2002: 6). Dit wordt gezien als noodzakelijke vaardigheid. School is zo, naast het kerngezin, de community en de kerk, een vierde belangrijke *socialising agent*. Op school wordt getracht jongens en meisjes op dezelfde manier te behandelen, maar wordt vrouwelijkheid en mannelijkheid toch onbewust gedefinieerd. In Accra zijn uniforms bijvoorbeeld verplicht, waarbij meisjes een rok of jurk dragen, terwijl jongens een broek of short aan mogen. Verder mogen jongens, zodra zij een meisje zwanger hebben gemaakt, hun educatie verder vervolgen, terwijl meisjes niet terug naar school mogen en zijn er op school verschillende taken voor jongens en voor meisjes (Adomako Ampofo 2002: 20).

³ Alle percentages omtrent religieuze affiliatie zijn uit de 2010 Population and Housing Census gehaald

2.3 Gender, ongelijkheid en empowerment in Ghana | Camille

In verschillende Afrikaanse literatuur wordt genderongelijkheid beschreven als inherent aan de culturele verwachtingen van mannen en vrouwen. Chant & Jones (2005), die hun onderzoek hebben uitgevoerd in Ghana en Gambia, beschrijven dat de verschillende taken die aan man en vrouw worden toegekend ervoor zorgen dat vrouwen minder economische mogelijkheden hebben en zich daardoor niet zelfstandig kunnen ontwikkelen. Ook Awumbila (2001) stelt dat vrouwen minder toegang hebben tot kapitaal en Mills (2003) en Canagarajah (2001) suggereren dat vrouwen moeilijker toegang hebben tot betaalde banen. Chant en Jones (2005; 2009) stellen in beide onderzoeken dat het empoweren van vrouwen als een van de fundamentele strategieën gezien moet worden om gendergelijkheid te kunnen bereiken. Empowerment projecten zijn dan ook veelvuldig te vinden in Ghana. Twee voorbeelden zijn het Young Urban Women-project, dat opgezet is door NORSAAC in 2015⁴ en nog steeds loopt en het Hope 4 Life-project, in 2016 opgestart door Bekofi⁵. De meesten focussen zich op *girl-child* en *female* empowerment, zoals het Young Urban Woman-project, om onbetaald werk voor vrouwen te verminderen en economische zelfstandigheid te vergroten, maar er zijn steeds meer empowerment-projecten te vinden die zich focussen op jongeren in het algemeen. BEKOFI is hier een van en zal in de volgende paragraaf nader toegelicht worden.

2.4 BEKOFI & Accra High School | Camille

In Ghana zijn er talloze initiatieven ontwikkeld voor empowerment van de meest gemarginaliseerde groepen. Veel van deze projecten zijn om die reden gericht op de verbetering van de posities en mogelijkheden van vrouwen en meisjes, en sinds kort steeds meer op jongeren in het algemeen. BEKOFI is een in Accra gebaseerde en door jonge adolescenten gerunde organisatie die zich focust op youth-empowerment. Dit doet zij door presentaties door professionals uit een bepaald veld te organiseren om jongeren te motiveren en daarnaast netwerking events te organiseren. Ook zijn zij bezig clubs op te zetten op de verschillende scholen, zodat zij ook op middelbare scholen activiteiten kunnen organiseren om jongeren te informeren over hun

⁴ <http://www.norsaac.org/gender-and-governance/young-urban-women-project/>

⁵ Eigen aantekeningen Camille, 21-02-17

mogelijkheden en ze te helpen hun potentieel te vinden. Hun missie luidt: ‘*Nurturing people, building nations*’. Door jongeren op deze manier te helpen, hopen zij de nieuwe generatie Ghanezen te kunnen motiveren een deel uit te maken van de ontwikkeling van Ghana. Een van hun projecten zal binnenkort op de Accra High School beginnen. Om deze reden heeft BEKOFI ons kunnen helpen in contact te komen met de Accra High School en haar directrice. De oprichter, Emmanuel, heeft ons gedurende onze veldwerkperiode begeleid bij verschillende bureaucratische problemen die wij ondervonden.

De Accra High School is een gemixte middelbare school en bevindt zich in een van de betere wijken van Accra. De school is in 1923 door een Britse dominee opgericht en is daarmee de oudste middelbare school in Ghana. Hoewel de school door een oorspronkelijk Christelijk bestuur werd geleid, is ook de islam vertegenwoordigd onder de leerlingen. De school bestaat uit een Junior High School en een Senior High School, zoals veel andere middelbare scholen in Accra. In de bovenbouw bestaan er vier verschillende richtingen die de leerlingen kunnen kiezen; Business, Arts, Science and Home-Economics. Onze informanten waren uitsluitend Senior High-students die de Arts-richting volgden.

Educatie in Ghana is verplicht tussen zes en vijftien jaar en wordt officieel in het Engels gegeven. Uitzondering hierop zijn de eerste twee of drie jaar van de primaire educatie, waarbij de inheemse taal van de regio de taal is waarin lesgegeven wordt.

Empirie

Hoofdstuk 3 - Socialisatie van gender bij de ‘Ahiscodians’⁶ | Nahom

In dit hoofdstuk behandelen we de socialisatie van genderrollen bij onze informanten, de leerlingen van de Accra High School. In de gesprekken die wij met hen gevoerd hebben blijkt dat we onderscheid kunnen maken in drie belangrijke *socialising agents* (Thorne 1993), namelijk de familie, religie en school. In de eerste paragraaf staat de rol van de familie centraal en laten wij zien dat deze als belangrijkste van de drie gezien kan worden, omdat het kind vroeg en veelvuldig in aanraking komt met het gedrag en de handelingen van familieleden. In de tweede en derde paragraaf staat de invloed van religie en de school centraal en beargumenteren wij dat deze een belangrijke rol spelen, maar minder bepalend lijken te zijn voor de socialisatie van genderrollen dan de familie. Tot slot vatten wij de belangrijkste punten samen en concluderen wij dat de verschillende *socialising agents* niet los van elkaar gezien kunnen worden, maar dat deze onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn.

Het eerste dat ons opvalt zodra we de eerste keer het terrein van de Accra High School op lopen zijn de uniforms van de ‘Ahiscodians’. Hoewel jongens en meisjes beiden gemillimeterd haar hebben en dus op het eerste gezicht vrij moeilijk te onderscheiden zijn, geven de uniforms duidelijk weer wie man en wie vrouw is. De meisjes dragen een knielange, zwarte rok met een witte blouse en de jongens een korte, zwarte broek en witte blouse. Dit zouden we kunnen interpreteren als een eerste aanduiding van de invloed van school, als een belangrijke *socialising agent*, op de constructie van sekseverschillen (Connell 1996: 214). Hoewel de school in deze fase van de levens van onze informanten zeer belangrijk is, begint de differentiatie tussen jongens en meisjes in Ghana al vlak na de geboorte. De familie viert de geboorte van het nieuwe kroost namelijk door een ‘*soul-name*’ aan het kind te geven. Deze naamgeving of “*Den To*” vindt plaats op de achtste dag na de geboorte, omdat de baby volgens onze informanten pas dan als mens gezien wordt⁷. Dit komt voort uit een bijgeloof waarin men denkt dat een baby die vóór zijn achtste dag op de wereld sterft een onbekende voorouder is die op bezoek komt. Bij de naamgeving wordt de naam die bij de dag van de week waarop het kind geboren is aan het kind gegeven. De

⁶ Afkorting/benaming voor scholieren van de Accra High School.

⁷ Informeel gesprek Janice, Precious, Phixelle, Queen & Evi, 21-03-2017

namen voor jongens en meisjes verschillen. Zo wordt een jongen die op een vrijdag geboren is Kofi genoemd en krijgt een meisje de naam Afua⁸. Men zou kunnen stellen dat het socialisatieproces van gender, met alle bijkomende sociale verwachtingen en vereisten zo begint met de naam die door de ouders aan het kind gegeven wordt. De volgende paragraaf gaat dieper in op de rol van de familie als belangrijkste *socialising agent*.

3.1 Familie | Camille

Margaret Mead beargumenteert in een van haar eerste werken dat genderverschillen niet aangeboren zijn, maar dat deze door de maatschappij en opvoeding worden aangeleerd (1935). Tijdens het opgroeien worden voor het kind al definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid gecreëerd. De familie is de eerste en belangrijkste *socialising agent* waarmee het kind te maken krijgt en om die reden worden deze definities allereerst gecreëerd door de vader en de moeder. In een gesprek met een van de mannelijke informanten, Jay Bunch, wordt aan ons uitgelegd dat zijn vader de baas van het huis is. Op de vraag waarom hij dat accepteerde zei hij het volgende:

*“Because my father keeps the place safe you know and it’s just like it is his place. So of course he is the boss”*⁹ - Jay Bunch, 17, leerling AHS.

Voor Jay Bunch was het logisch dat zijn vader de baas van het huis was omdat hij de plek veilig houdt. Hierbij zie je dat hij het veilig houden van het huis koppelt aan de dominante machtspositie die zijn vader heeft, hij is de eigenaar van het huis. Op deze manier wordt duidelijk dat de disposities van zijn ouders belangrijk zijn voor de manier waarop Jay Bunch naar de rollen kijkt die zijn ouders vervullen. Witt (1997) stelt in zijn artikel *Parental influence on children's socialization to gender roles* dat ouders hun eigen aangeleerde opvattingen over genderrollen doorgeven door hun kinderen andere activiteiten te laten uitvoeren. In een gesprek met een van de meisjes uit de klas kwam dit naar voren:

⁸ Informeel gesprek Janice, Precious, Phixelle, Queen & Evi, 21-03-2017

⁹ Interview Jay Bunch, 13-03-17

*“Growing up, your brothers can sleep in, and you have to wake up and sweep, cook and go to the market. These simple, simple rules right from childhood that you grow up with”*¹⁰ - Akua, 17, scholiere AHS.

Hier geeft Akua aan dat de verschillende ‘regels’ omtrent gedrag vanaf jonge leeftijd al duidelijk door de ouders worden aangegeven. Meisjes leren al vanaf jonge leeftijd dat zij de taken moeten uitvoeren die bij het vrouw-zijn passen. De sociale orde en in dit geval het gedrag dat bij het vrouw-zijn past wordt door deze ‘regels’ geïnternaliseerd in opgroeiende kinderen. Rami en Queen, beiden 17, vertellen mij dat zij vanaf hun elfde zelfstandig huishoudelijke taken moesten uitvoeren. Voor die tijd moesten ze wel helpen om te ‘oefenen’, maar deden ze taken samen met hun moeder of ander ouder familielid, zoals een zus of tante¹¹. Phixelle, een andere scholiere, vertelt in een interview wat haar vader over vrouwelijkheid zegt:

*“[My dad says] you have to go to school and learn. And then you have to do your house chores because that’s what a woman has to do”*¹² – Phixelle, 17, leerling AHS.

Ook uit deze quote blijkt dat voor vrouwen bepaalde regels gelden die niet voor mannen gelden, hoewel hier wel uitzonderingen op zijn. Zo vertelden sommigen van de mannelijke scholieren dat zij wel taken uitvoerden binnenshuis, maar alleen omdat ze jonger waren dan de zus(sen). Dani, een van de jongens, legde uit dat hij bij zijn zus altijd moest schoonmaken:

*“When she eats, she just puts the plate down... She doesn’t wash it... She didn’t clean. I will do it because she is older than me. I have to respect that”*¹³ - Dani, 17, leerling AHS.

¹⁰ Interview Akua, 15-03-2017

¹¹ Interview Queen & Rami, 22-03-2017

¹² Interview Phixelle, 17-03-2017

¹³ Interview Dani, 29-03-17

Niet alleen leeftijd is in dit geval belangrijk maar ook het feit dat zijn zus niet meer thuis woont. Wanneer ze in het ouderlijke huis van zijn moeder zijn, maakt zijn zus wel schoon in het huishouden.

Onze informanten krijgen op deze verschillende manieren op vroege leeftijd al mee wat de gepaste gedragingen en activiteiten zijn voor jongens en meisjes, door naar de volwassenen om zich heen te kijken. Adomako Ampofo noemt deze volwassenen in haar artikel *significant adults* (2002). Deze significant adult zijn voornamelijk de ouders maar ook andere volwassenen in de compound spelen een rol in het socialisatieproces. Dit komt doordat de huizen erg klein zijn en dicht op elkaar staan, waardoor het leven vooral buiten in de compound plaats vindt. De gemeenschappelijke ‘pleintjes’ voor de huizen worden gebruikt voor het wassen en drogen van was, als speelterrein voor de kinderen of als ‘huiskamer’ voor de mannen van de compound¹⁴. Kinderen die in deze omgeving opgroeien zien andere *significant adults* om zich heen op deze manier als het ware instructies geven over wat gepast gedrag is. Deze bestraffen vaak ook gedrag dat hierbuiten valt. Zo vertelde Queen bijvoorbeeld, een van de scholieren, dat haar jongste broertje niet alleen door haar vader, maar ook van andere *community-members* een tik kreeg als hij kattenkwaad uit haalde¹⁵. De sociale orde en het gendersysteem, zoals deze binnen de compound bestaat, wordt zo overgenomen en uiteindelijk uitgevoerd door de kinderen die daar opgroeien. Niet alleen de familie en de thuisomgeving zijn belangrijke *socialising agents*, ook religie speelt een rol in het socialisatieproces omtrent genderrollen.

3.2 Religie | Nahom

Naast de familie als belangrijke *socialising agents* is ook religie een belangrijke *agent* voor de acceptatie en het overbrengen van genderrollen. Religieuze symbolen zijn vrijwel overal terug te vinden; bij mensen thuis, in winkels, op straat, op scholen en in taxi’s en bussen. Er hangen bijvoorbeeld enorme billboards langs de snelwegen,

¹⁴ Eigen aantekening Camille, 20-02-17

¹⁵ Informeel gesprek Queen, 09-03-17

waarop religieuze evenementen worden weergegeven en aangeprezen. In elke wijk zijn moskeeën en meerdere kerken te vinden van veelal protestantse aftakkingen van het Christendom¹⁶. Religie blijft echter een onderdeel van de opvoeding en zodoende lijkt het erop dat religie niet het meest leidend is in de manier waarop perspectieven op gender worden gevormd. In een interview met één van de jongens, Jay Bunch, vertelde hij dat hij zowel een christelijke als een islamitische achtergrond had. Zijn vader was islamitisch en zijn moeder was christelijk. Hoewel hij met zijn vader naar de moskee ging van jongs af aan haalt hij op een gegeven moment een passage uit de bijbel aan. Dit verklaart hij als volgt:

“Well, my parents believe in the same God but in a different way. And at school we read the Bible (...) So that one is no problem for me”¹⁷ - Jay Bunch, 17, leerling AHS.

Jay Bunch is ervan overtuigd dat zijn ouders geloven in dezelfde god maar dat op een andere manier doen. Hoewel hij zich identificeert als een Moslim legt hij later uit dat hij er geen problemen mee heeft dat er op school de Bijbel wordt gelezen. Religieuze tolerantie is erg belangrijk op de junior, senior en high schools in Ghana¹⁸, maar ook in de rest van het land. Dit wederzijdse respect en begrip voor elkaar is ook zichtbaar in de manier waarop bijvoorbeeld Jay Bunch (moslim) en AMJ (christelijk) met elkaar omgaan. In de focusgroep die ik hield met hen en Willems verklaarde AMJ dit dan ook als volgt:

“For me is religion not the most important thing, like, the lessons my dad taught me. That one is more important because he is my dad. I have to listen to him”¹⁹ - AMJ, 17, leerling AHS.

Ook Jay Bunch vertelde in het interview dat de positie van zijn vader in het gezin (baas van het huis) doorslaggevend was in zijn keuze voor de Islam.

¹⁶ Eigen aantekening Camille, 07-03-17

¹⁷ Interview Jay Bunch, 13-03-17

¹⁸ <http://www.graphic.com.gh/features/features/mission-schools-and-religious-tolerance-in-ghana.html>

¹⁹ Focusgroep Jay Bunch, AMJ & Willems, 27-03-17

“...my father took me to the mosque when I was a child and my mother stays at home then. That’s why I go to the mosque more often”²⁰ – Jay Bunch, 17, leerling AHS.

Zowel de quotes van Jay Bunch als die van AMJ geven meer inzicht in het belang dat de informanten hechten aan religie. Religie lijkt een belangrijke rol in het leven te spelen van deze jongens maar lijkt niet bepalend te zijn voor de manier waarop ideeën over gender gevormd worden. S. laat daarentegen weten dat zijn perspectief op de rol van vrouwen en mannen wel degelijk gevormd is door de islam. In het interview dat ik met hem hield vertelde hij het volgende:

“... because in Islam the tradition as a Muslim, they don’t allow woman to control them. When we are going to pray woman are always in the back. It’s very bad if the woman is beside you and you are praying and lose your focus. That one is bad!”²¹ - S.,16, leerling Accra High School.

In deze quote komt duidelijk naar voren dat de ideeën over gender deels gevormd worden door de ervaringen die S. meemaakt wanneer hij naar de moskee gaat. Dit gebeurt niet alleen binnen de Islam, ook in het Christendom wordt er onderscheid tussen man en vrouw gemaakt. In de lessen van het Christendom wordt bijvoorbeeld de ondergeschikte positie van de vrouw ten opzichte van de man beschreven: “For the husband is the head of the wife as Christ is the head of the church, his body, of which he is the Savior. Now as the church submits to Christ, so also wives should submit to their husbands in everything” (Ephesians 5:22-24). In een aantal gesprekken met de meisjes is deze positionering naar voren gekomen. Tijdens een interview vertelt Belle, een van de scholieren, over de katholieke kerk:

“As for our church, it’s only the men who preach. Women don’t preach”²² – Belle, 17, scholiere AHS.

Abby, een Islamitische scholiere, zegt in een gesprek over haar geloofsovertuiging dat deze voorschrijft dat mannen en vrouwen elk een eigen rol te vervullen hebben binnen de samenleving en binnen het gezin. Vrouwen worden gezien als ‘more gentle’ wezens en hebben de taak van verzorgsters gekregen²³. Het lijkt erop dat de vrouw

²⁰ Interview Jay Bunch, 13-03-17

²¹ Interview S., 10-03-17

²² Interview Belle, 05-04-17

²³ Informeel gesprek Abby, 31-03-17

binnen de kerk en het gezin een andere rol lijkt te vervullen dan de man. De meest machtige positie lijkt voor de man weggelegd. Dit komt overeen met wat er in de Bijbel staat en met wat de Islam, als een paternalistische religie, leert. Dit laat zien dat de natuurlijke verschillen tussen man en vrouw als basis gezien worden van de cultureel bepaalde genderverschillen.

De geloofsovertuiging van onze informanten speelt een rol in het onderstrepen van bepaalde gender ideologieën, maar aan de hand van de verschillende fragmenten lijkt het erop dat de familie een prominentere rol spelen in het overbrengen van deze gender ideologieën. In het laatste gedeelte van dit hoofdstuk behandelen we school als belangrijke *socialising agent* van genderrollen.

3.3 School | Camille

Ook school wordt gezien als een belangrijke *socialising agent* voor de socialisatie van genderrollen. Definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid komen namelijk ook terug in en rondom het schoolgebouw. In de inleiding spraken we bijvoorbeeld al over de verschillen in uniforms voor jongens en meisjes. Deze uniforms geven een idee van wat gezien wordt als vrouwelijke en mannelijke kledij. Een van de meisjes, Portia, vertelde via Facebook dat ze het fijn zou vinden om een broek te kunnen dragen, maar dat dit nu nog niet mogelijk is²⁴. Niet alleen de uniforms geven meer inzicht in heersende ideeën over wat mannen en vrouwen horen te dragen/doen, maar ook de manier waarop over bepaalde studierichtingen op school wordt gesproken scheppen duidelijkheid. Er zijn op school vier verschillende richtingen te volgen, namelijk *Science*, *Arts*, *Economics* en *Home-Economics*²⁵. Onze informanten volgden de *Arts*-richting. *Home-Economics* is een richting die gaat over het managen van het huishouden. Scholieren leren hier koken, wassen, naaien en andere zaken die bij het huishouden passen. Een van de jongens, Gyan, vertelde dat jongens die de richting *Home-Economics* volgen worden beschouwd als gays (dit wordt door de jongens als een enorme belediging gezien). “*That one is for the women, like my younger sister*

²⁴ Facebookchat Portia, 23-05-17

²⁵Informeel gesprek, 13-03-17

follows it”²⁶, aldus Gyan. Het is namelijk niet gangbaar voor een man om iets te doen dat als vrouwelijk bestempeld wordt. Ook op de Accra High School bleek er een rolverdeling tussen de jongens en de vrouwen te zijn. Nadat de leerlingen naar huis mochten om drie uur bleven veel leerlingen hangen. Opvallend was dat er steeds een aantal meisjes als laatste overbleven die het lokaal begonnen op te ruimen. Jongens waren daarentegen na schooltijd aan het voetballen of basketballen. . Geen één van hen hielp de meisjes met het opruimen en schoonmaken van het klaslokaal²⁷. Hieruit blijkt dat de gevormde ideeën en houdingen die van huis uit zijn meegegeven de gangbare normen en waarden op school bevestigen.

Uit de gesprekken die we hebben gevoerd met de jongens en de meisjes van de Accra High School blijkt dat de familie als belangrijkste *socialising agent* gezien kan worden. De ideeën en houdingen die een kind meekrijgt van zijn ouders lijken het meest van belang te zijn bij de vorming van de perspectieven op gender. Het concept van Bourdieu (1990) laat zien dat het individu vanaf jonge leeftijd wordt geconfronteerd met expliciete richtlijnen hoe zich te gedragen. De familie is de eerste die dit meegeeft en zowel religie als school lijken dit door de jaren heen te bevestigen. In het volgende hoofdstuk kijken we hoe deze gevormde ideeën over gender onder mannelijke leerlingen van de Accra High School ervaren worden.

²⁶ Informeel gesprek Gyan, 22-03-17

²⁷ Eigen aantekeningen Camille, 09-03-17

Hoofdstuk 4 - ‘The obligation of the man’

In het vorige hoofdstuk hebben we aangetoond dat familie als de belangrijkste *socialising agent* van genderrollen gezien kan worden. In dit hoofdstuk ga ik dieper in op de perspectieven van de jonge mannelijke leerlingen van de Accra High School op gender en genderrollen. Dit hoofdstuk wordt uiteengezet in twee grote paragrafen. In de eerste paragraaf staat mannelijkheid centraal en benoem ik de twee belangrijkste aspecten die een man moet bezitten voor het tonen van mannelijkheid: kracht en geld. Aan de hand van de empirische gegevens laat ik zien dat deze twee essentieel zijn in de ogen van de jonge Ghanese scholieren. In de laatste sub paragraaf laat ik zien dat deze twee essentiële aspecten ook gerelateerd zijn aan de perspectieven op romantische relaties. In de tweede paragraaf behandel ik de perspectieven op de rolverdeling tussen man en vrouw. Allereerst laat ik zien dat ze deze rolverdeling als ‘traditioneel’ ervaren wordt maar dat er al wel voorzichtig veranderingen in deze rolverdeling plaats vinden. Van Driel (1994) haalt aan dat genderrollen eerder veranderen dan genderideologieën en de empirische gegevens lijken dit idee te ondersteunen. Ik sluit dit hoofdstuk af met een korte samenvatting waarin ik concludeer dat geld en kracht essentieel zijn voor het man-zijn in Ghana en dat dit onlosmakelijk verbonden is met de perspectieven op romantische relaties en de rolverdeling tussen man en vrouw.

4.1 Mannelijkheid

Ideeën over mannelijkheid zijn sociale constructies die van jongs af aan al worden overgebracht door de ouders en nabije familieleden. Dit gebeurt doordat ouders hun eigen geleerde opvattingen over genderrollen doorgeven in de manier waarop zij communiceren met het kind en deze bepaalde activiteiten laten uitvoeren (Witt 1997: 8). In deze paragraaf laat ik zien dat kracht en geld de belangrijkste aspecten zijn voor een man in Ghana.

4.1.1 ‘I am the man’: percepties van mannelijkheid

Op de derde verdieping van het schoolgebouw staan ze met ze drieën bij elkaar: Gyan, Joost en Willems. Gyan is de kleinste van de drie en lacht zijn witte tanden bloot wanneer Joost een selfie probeert te maken. Joost is één van de grootste jongens

uit de klas. Zijn ‘blokhead’ kapsel kamt hij nog één keer totdat het goed zit voor de foto. Wanneer hij zijn kam in zijn rechterkontzak wil steken, ziet Gyan de kans om het kapsel uit model te krijgen. Met een vliegensvlugge beweging tikt hij met zijn rechterhand op het hoofd van Joost waardoor een zichtbare deuk in zijn afro-coupe te zien is. In een flits draait Joost zich om en stormt achter de lachende en wegrennende Gyan. “Gyan Come!”, schreeuwt Joost wanneer hij zich in grote passen achter Gyan aan baant. Met een soepele handbeweging pakt hij Gyan bij de kraag van zijn schoolpolo en gooit zijn rechterarm om de nek van de lachende Gyan heen en houdt hem in een greep vast. Met een brede lach komt Joost teruggelopen met Gyan vastgeklemd tussen zijn rechterarm en zij. “I am the man”, zegt hij terwijl hij met zijn knokkels over het hoofd van Gyan wrijft²⁸.

Bovenstaand fragment karakteriseert een belangrijk kenmerk dat door de jonge Ghanese mannen aan mannelijkheid toegekend wordt: kracht. Fysieke kracht is in dit opzicht niet alleen relevant voor de man alleen maar staat ook in verhouding met het beeld dat zij over vrouwen hebben. Het beschermen van een vrouw is essentieel omdat vrouwen als het ‘zwakkere’ geslacht worden gezien. Gyan en Chris, twee informanten van de Accra High School, legden dit uit in een van de informele gesprekken die ik voerde met hen²⁹. Zij stelden dat vrouwen emotioneel en fysiek zwakker zijn dan mannen. In deze gevallen is de kracht van de man dus nodig om de vrouw te kunnen beschermen. Hier zie je dat het ontwikkelen van de mannelijke identiteit en de perspectieven van *masculinity* gerelateerd zijn aan de vrouw zoals Brandes (1980) beschrijft in zijn onderzoek naar mannen en folklore in Andalusië. Er zijn echter ook andere redenen waarom kracht belangrijk is voor een man. In een interview met Mad Bon haalde hij naar voren dat het als man zijnde belangrijk is om aan je lichaam te werken. Niet alleen voor het fysieke aspect maar ook om je mentaal sterker te maken liet Mad Bon weten³⁰. Het ontwikkelen van het mentale aspect is volgens de jongens van belang om sterk over te komen. Wanneer je als man zijnde niet aan het ideaalbeeld voldoet doordat je fysiek niet sterk oogt, moet je dit op een andere manier zien te compenseren. Het belang van het mentale aspect en het ‘sterk’

²⁸ Focusgroep Gyan, Joost, Willems, 05-04-17

²⁹ Informeel gesprek Chris en Gyan, 21-03-17

³⁰ Interview Mad Bon 17-03-17

overkomen impliceert dus dat kracht op meerdere manieren valt te interpreteren. Joost, een jongen van de Accra High School, legde dit in één van de informele gesprekken als volgt uit:

“Like my friend here (wijst naar Gyan). He is not that big. He has to be strong in his mind so (...) people don’t test him and like for the girls. That they know he acts powerful. Not everyone can be a Hulk”³¹ - Joost, 16, leerling AHS.

Joost lijkt hier kracht breder te benaderen. Wanneer je als man zijnde niet aan het ideaalbeeld voldoet, moet kracht op een andere manier terug te zien zijn. Mentaal sterk zijn is in dit opzicht nodig om de vrouw te beschermen als zij emotioneel zwak is en om om te gaan met tegenslagen in het leven. Kracht is volgens de jonge mannen breed te interpreteren en heeft een dynamisch karakter. Een ander belangrijk aspect dat de jonge mannelijke leerlingen toe-eigenen aan mannelijkheid is het hebben van geld.

4.1.2 ‘Without money you are a nobody’

Niet alleen het hebben van kracht impliceert dat je een ‘echte’ man bent in Ghana. Volgens al mijn informanten is geld het belangrijkste dat je als man moet bezitten om te kunnen overleven in Ghana. Geld is vooral van belang omdat de man de vrouw en de kinderen moet onderhouden in het huwelijk. Dit wordt gezien als een ‘*obligation*’ van de man. Geld is niet alleen belangrijk vóór het huwelijk, aangezien de man en zijn familie het huwelijk moeten betalen, maar ook voordat een man en vrouw gaan trouwen. Het hebben van geld fungeert ook als een sociaal statusmiddel wat aantrekkelijk is voor het vrouwelijk geslacht. In een informeel gesprek met Jay Bunch komt dit nadrukkelijk naar voren.

“...girls love it when you have an iPhone, it shows that you can afford things like that and that you could take care of her”³² - Jay Bunch, 17, leerling AHS.

Een iPhone is in dit geval niet alleen een telefoon waar je mee kan communiceren. Het is ook een sociaal statussymbool dat laat zien dat je dure spullen kan veroorloven en op die manier zorg kan dragen voor de vrouw. In een focusgroep, waar ik aan de

³¹ Hanging out Joost en Gyan, 12-04-17

³² Hanging out Jay Bunch, 24-03

hand van populaire muziek meer inzicht probeerde te krijgen in de relaties tussen man en vrouw, kwam dit ook naar voren. De Nigeriaanse artiest Davido zingt in zijn nummer 1 hit *‘If’*: “*Thirty trillion for the account o, yeah. Versace and Gucci for your body, o baby*”. Joost verklaarde deze zin door uit te leggen dat hij alles voor de vrouw wil doen en haar alles wil geven wat ze wilt.

*“Search for a girl he will like the girl and find her and give her everything. Money, everything”*³³ – Joost, 16, leerling AHS.

De twee belangrijkste aspecten voor mannelijkheid zijn kracht en geld. Beide eigenschappen zijn terug te linken aan theoretici die het concept van hegemonie gebruiken (Gramsci 1971, Ortner 1989). Zij stellen dat de dominante gender ideologieën definiëren wat toegestaan cultureel gedrag is. De mannelijke leerlingen van de Accra High School zien kracht en de taak om een vrouw te beschermen dan ook als *‘normal’*³⁴. Ook het financieel zorg dragen voor een vrouw wordt niet ervaren als een last maar als de taak van de man. Zowel geld als kracht impliceren een machtsverhouding tussen man en vrouw waarbij de man als meest dominant wordt gezien. Mannelijke dominantie wordt volgens Williams (1977) en Bourdieu (2001) toegestaan omdat algemene discoursen dit gedrag normaliseren. De culturele context en de dominante gender ideologieën verantwoorden dit waardoor de mannelijke leerlingen deze verschillen niet als ongelijkheid ervaren. Mannelijke dominantie komt ook terug in de manier waarop romantische relaties worden ervaren door de mannelijke leerlingen van de Accra High School. Dit zal ik aantonen in de volgende paragraaf.

4.1.3 ‘Like you are not the man’

“I can’t tell you”, zegt Gyan lachend terwijl hij met zijn rechterhand op de tafel slaat. Met zijn gezicht en ogen maakte hij een korte beweging in de richting van Chris die voor hem zit met zijn rug tegen de houten wand aan. “I know which girl he likes”, bluft Chris en aan zijn grimas te zien lijkt het alsof hij het weet. “Whisper it, in my ear!”, zeg ik. Gyan lijkt enkele seconden te twijfelen en wil de naam in mijn oor fluisteren. Hij wordt echter afgeleid door Chris die zijn ellenboog op het tafeltje van

³³ Focusgroep populaire muziek, 03-04-17

³⁴ Informeel gesprek Gyan, 16-03

Gyan heeft gepland en een hand om zijn rechteroor doet zodat hij het ook kan horen. Lachend duwt Gyan de rechterarm van Chris weg. “It is Rebecca”, schreeuwt Chris, net zo hard dat de het groepje meisjes naast hem het ook kunnen horen. Gyan lijkt stilletjes weg te trekken maar haalt opeens met zijn rechtervuist uit tegen de schouder van Chris. Chris weet de klap niet te ontwijken maar maakt zich snel uit de voeten. “He is lying”, vertelt Gyan op een rustige toon terwijl hij met zijn handen een wegwuivend gebaar maakt in de richting van Chris die ondertussen het lokaal heeft verlaten. “Is he”, vraag ik hem? Gyan krijgt weer zijn kenmerkende glimlach op zijn gezicht en kijkt voorzichtig naar rechts en naar links. Hij stopt met draaien en als de kust veilig lijkt fluistert hij: “No he is not but I can’t admit....”! Hij stopt met praten wanneer een vrouwelijke leerling langs zijn tafel loopt. Met grote ogen kijkt hij haar achterna en wanneer ze op een veilige afstand is, fluistert hij: “Here in Ghana, if the girl didn’t like you. It’s a shame because you feel like...” Hij kijkt nog een keer voorzichtig naar links en vervolgt dan op zachte toon: “Like you are not the man”³⁵.

Schaamte is één van de issues die jonge mannen meemaken in het dagelijkse leven wanneer het aankomt op romantische en/of seksuele relaties. Niet alleen Gyan, in het bovenstaande verhaal, had last van dit probleem maar meerdere jonge mannen benoemden dit. Ook Willems merkte dit op in één van de gesprekken die ik voerde met hem. In het klaslokaal zag ik hem vaak aan de praat met een meisje waarvan hij in eerste instantie vermeldde dat ze ‘gewoon’ vrienden waren. Joost en Gyan plaagden Willems af en toe hiermee en zeiden dat die haar wel leuk vond. Willems bleef dit maar ontkennen en legde dit later uit:

“If you like a girl just like a friend, it’s okay. But if you really like her but she didn’t like you. You feel like a jonkey”³⁶ - Willems, 16, leerling AHS.

Vriendschappen tussen mannen en vrouwen worden door de jonge mannen wel geaccepteerd mits het puur gebaseerd is op vriendschap. Wanneer je als man zijnde haar leuk vindt, daar vervolgens naar handelt (financieel zorg dragen) maar afgewezen wordt dan is er wel een probleem volgens de jonge mannen. Een ondergeschikte rol van de man is hetgeen wat strookt met de gesocialiseerde perspectieven op mannelijkheid. Hierbij heeft de man de meest dominante positie wat

³⁵ Informeel gesprek Gyan & Chris, 21-03-17

³⁶ Informeel gesprek Willems, 05-04-17

volgens de jonge mannen inherent is aan de financiële machtspositie en de fysieke kracht die ze hebben.

De taken van een man in het leven bestaan uit de fysieke en financiële bescherming van de vrouw, omdat zij in sommige gevallen als zwak kan worden gezien. Wanneer je als man zijnde zorg draagt voor die vrouw maar in ruil daarvoor niks terugkrijgt strookt dit met de gangbare perspectieven. Dit komt overeen met de idealen van mannelijkheid die Gilmore (1990) beschrijft in zijn boek *Manhood in the Making*. Hij schrijft dat er drie morele imperatieven zijn voor mannelijkheid. Allereerst is dat het bevruchten van de vrouw. In Ghana is dat belangrijk voor de jonge mannen want vertelt Jay Bunch: “..they (children) can take care of you when you are old and returned...”³⁷. Het tweede punt en derde punt dat Gillmore benoemt is het beschermen van de familie en het voorzien van afhankelijke personen (1990:48). De drie genoemde punten van Gillmore sluiten goed aan bij de belevingswereld van deze jonge mannen. De perspectieven die zij hebben op mannelijkheid zijn gebaseerd op het zorg dragen voor de familie zowel fysiek als financieel gezien.

In deze paragraaf heb ik aangetoond dat er twee belangrijke aspecten zijn voor mannelijkheid: kracht en geld. Deze aspecten zijn ook onlosmakelijk verbonden met de perspectieven die de jonge mannen hebben op romantische relaties. Zowel kracht als geld impliceren een dominante machtspositie van de man maar mijn mannelijke informanten ervaren dit niet als een vorm van ongelijkheid. Nu de belangrijkste aspecten van mannelijkheid zijn benoemd, zullen in de volgende paragraaf de perspectieven op rolverdeling tussen man en vrouw behandeld worden.

4.2 De taken van een man

Mannen en vrouwen hebben verschillende taken in het dagelijkse leven. Alle jonge mannelijke leerlingen van de Accra High School benadrukten dat vrouwen niet dezelfde taken konden uitvoeren als mannen omdat dat niet goed was. In deze paragraaf laat ik zien dat de jonge mannen een voorkeur hebben voor de ‘traditionele’ rolverdeling, waarbij de vrouw de huishoudelijke taken uitvoert en de man kostwinnaar is. Het laatste gedeelte van deze paragraaf laat echter zien dat er wel kleine veranderingen zichtbaar zijn in het perspectief van deze jonge mannen. Zij

³⁷ Interview Jay Bunch, 13-03-17

stellen dat vrouwen wel kunnen werken buitenshuis en kunnen meebetalen aan de kosten van het huishouden mits de man de kostwinnaar van het gezin blijft.

4.2.1 ‘That one is not my job’

“Can you help me”, roept een vrouwenstem in de richting van Dani wanneer hij voor de poort staat van zijn ouderlijk huis. De vrouw is zijn moeder en staat achter de met stofbeslagen poort. Licht geïrriteerd trapt Dani tegen een klein steentje dat tegen de poort aankomt en een galmend geluid veroorzaakt. “Where is she”, vraagt Dani terwijl hij met zijn rechterhand de poort een duw geeft. Langzaam schuift de poortdeur open totdat hij halverwege in het zand blijft steken. Zijn moeder staat in de deuropening. Een doorzichtige tas heeft ze vast in haar rechterhand terwijl ze met haar linkerhand steunt tegen de zanderige muur. “I thought she was here”, roept Dani vragend wanneer hij dichterbij de deuropening komt. ‘She’ is het zusje van Dani dat snel achterlangs komt en de karakteristieke stem van Dani herkent heeft. “I was at the church”, zegt het meisje enigszins beschaamd terwijl ze een korte buiging met haar hoofd maakt in mijn richting. “You know you have to help your mother in the house. That one is not my job”, zegt Dani terwijl hij een plastic stoel pakt en neerzet tegen de muur. “Sit down” beveelt hij mij terwijl hij een korte handbeweging maakt van boven naar beneden. “You like something to eat or to drink? Wait! I am coming”, zegt hij terwijl hij richting de deuropening loopt en met zijn beide handen leunt tegen de plinten aan de linkerkant van de deur. Hij is op zoek naar zijn zusje die snel de tas van haar moeder had overgenomen en naar binnen was gelopen. “Danique!”, roept Dani, “bring something to drink for my friend okay”. Hij draait zich om en loopt richting het zitgedeelte, buiten aan de zijkant van het huis. “She is coming”, zegt hij vriendelijk glimlachend en neemt plaats naast mij op een houten kruk³⁸.

Het vignet aan het begin van de paragraaf schetst een situatie die meer inzicht geeft in de manier waarop genderrollen worden ervaren door één van mijn jonge mannelijke informanten. Dani reageerde licht geïrriteerd toen zijn moeder hem vroeg voor hulp in het huis. Wanneer zijn jongere zusje arriveert moet zij haar moeder helpen in plaats van Dani. Dit fragment geeft goed weer hoe de jonge mannen denken over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen.

³⁸ PO, bij Dani thuis, 29-03-17

Van Driel (1994) stelt dat genderrollen eerder veranderen dan gender ideologieën. Dit komt volgens hem omdat het meer tijd kost om bepaalde ideologieën te veranderen in tegenstelling tot genderrollen die onderhevig zijn aan de dynamische omgeving waarin zij opereren. Het vignet hierboven beschrijft inderdaad een situatie waarin die ingewortelde ideologie naar voren komt. In één van de focusgroepen die ik hield komt het perspectief op rolverdeling ook naar voren in een populair nummer van de Nigeriaanse artiest Runtown.

“Ghana girl say she wan marry me o. I hope say she sabi cook wache”. Runtown – Mad over you³⁹

De Nigeriaanse popartiest Runtown opent zijn populaire nummer 1-single ‘*Mad over you*’ met deze zin. Hij spreekt uit dat Ghanese vrouwen met hem willen trouwen en hij hoopt dat zij *wache* (traditioneel Ghanees gerecht, spreek uit: waatsjee) kunnen maken voor hem. Deze zin impliceert al een zekere rolverdeling aangezien hij hoopt dat vrouwen voor hem kunnen koken en het gerecht *wache* kunnen maken.

Ook de jonge mannen van de Accra High School willen later een vrouw die de huishoudelijke taken op zich neemt, zoals koken, schoonmaken, zorgen voor de kinderen, etc. Mad Bon, één van de jongens van de school, vertelde over de taken die zijn vader op zich nam nadat zijn moeder het gezin verliet.

“He did everything for us. He baths, he wash our stuff. Yeah, find food for us. Yeah, he did everything for us, absolutely”⁴⁰ - Mad Bon, 18, leerling AHS.

Doordat zijn moeder het gezin verliet, moest de vader zorg dragen voor de familie en nam hij ook de ‘traditionele’ taken over van de vrouw. In deze specifieke situatie wordt dat geaccepteerd maar het is niet de norm voor de jonge mannen. Mad Bon legt later uit dat het gezinsleven wanneer hij getrouwd is er anders uit ziet.

“Like the woman should be able to take care of the house [...] So she should be able that the house is kept clean [...] Things like that”⁴¹ – Mad Bon, 18, leerling AHS.

³⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=Tb4X1BWN05k>

⁴⁰ Interview Mad Bon, 17-03-17

⁴¹ Zie 8

Mad Bon is in dit geval verantwoordelijk voor de financiering van het huishouden: *“They both will work but the man should be able to pay the school fees and the house bills”*⁴². Ook S. en Gyan laten weten dat het uitvoeren van vrouwelijke taken door mannen (en vice versa) niet de norm is. Alleen wanneer de vrouw ziek of zwanger is moet de man in staat zijn om te kunnen koken voor haar. Alleen wanneer de man zonder werk zit of chronisch ziek is, kan de vrouw kostwinnaar van het gezin zijn. Deze specifieke uitzonderingen bevestigen de norm waarbij de vrouwen zorg moeten dragen voor de familie door middel van huishoudelijke taken en mannen zorg dragen door het financieren van het huishouden. Deze scheiding van taken binnenshuis draagt bij aan duidelijkheid en het verantwoordelijkheidsgevoel. In één van de gesprekken met Emmanuel, eigenaar van de *youth empowerment* organisatie Bekofi, verklaarde hij dit aan de hand van een voorbeeld:

*“You know the story in the bible. Jesus is the head and we, the people who believe, are parts of the body of Jesus”*⁴³. *We can’t be all the head. We can’t be all the eye. Everybody has to play a distinct role. There should be a distinction in terms of roles. Not inequality, something is not more important. There should be roles for everybody”*⁴⁴ – Emmanuel, 26, eigenaar Bekofi.

Volgens Emmanuel is de rolverdeling tussen man en vrouw niet gebaseerd op ongelijkheid maar zorgt dit voor duidelijkheid. Met het voorbeeld uit de bijbel probeert hij aan te geven dat er voor iedereen in het leven een specifieke rol is. Dit is terug te koppelen aan het concept habitus dat Bourdieu (1990) introduceerde. Het individu wordt al van kleins af aan geconfronteerd met expliciete richtlijnen hoe zich te gedragen en waarom zij/hij zich zo moet gedragen. De habitus kan gezien worden als een afgebakend kader die bepaalt hoe denkbeelden en visies ontstaan over de realiteit (Bourdieu 1990: 53). De expliciete rolverdeling waar Emmanuel het over heeft is er een die al van jongs af aan wordt aangeleerd. Dit zorgt ervoor dat iedereen weet wat er van hem of haar gevraagd wordt. Dit creëert duidelijkheid en het feit dat er altijd een bepaald persoon verantwoordelijk wordt geacht voor het uitvoeren van een taak.

⁴² Interview Mad Bon, 17-03-17

⁴³ Kolossenzen 1:16, (NBG1951), Efeziërs 4:16, (NBV2004)

⁴⁴ Interview Emmanuel (eigenaar Bekofi), 07-03-17

Hoewel de ‘traditionele’ rolverdeling de norm is, spreken enkele jonge mannen van de Accra High School wel over kleine veranderingen van genderrollen die zij ervaren in het dagelijks leven. Waar vrouwen eerst alleen verantwoordelijk waren voor het huishouden kunnen zij nu ook gewoon werken buitenshuis. In een focusgroep met AMJ, Jay Bunch en Willems vertelt AMJ dat het nu wel mogelijk is dat vrouwen werken: *“Like ofcourse women can work. That one is no problem for me at all”*⁴⁵.

Jay Bunch verklaarde dit door uit te leggen dat een vrouw primair verantwoordelijk is voor het huishouden omdat dat een taak van de vrouw is. Ze mag echter wel werken buitenshuis volgens de jonge mannelijke leerlingen. Volgens hen is het ook mogelijk dat wanneer de vrouw en de man werken ze ook allebei de belastingen en het schoolgeld kunnen betalen. AMJ legt dit als volgt uit:

*“Like when I was young my mother didn’t work and she was only there for me and my brother and sister. But for now, she works and I know they both pay for things like school but my dad always pays the most”*⁴⁶ - AMJ, 16, leerling AHS.

In deze quote komt het perspectief van de jonge mannelijke leerlingen nadrukkelijk naar voren. Kleine veranderingen in het perspectief zijn zichtbaar wanneer zij stellen dat vrouwen nu ook kunnen werken en bijdragen aan de kosten van het huishouden. AMJ laat echter wel weten dat zijn vader alsnog het meest betaalt. Hiermee impliceert hij dat zijn vader de hoofdkostwinnaar van het gezin is. Kleine veranderingen zijn ook zichtbaar in de manier waarop bepaalde activiteiten niet meer specifiek worden toegekend aan één bepaalde gender.

In een interview met Gyan kwam naar voren dat hij er geen problemen mee heeft als een man naar de pedicure/ manicure gaat of zijn wenkbrauwen laat epilieren. Hij geeft aan dat veel van die ‘vrouwen dingen’ achterhaald zijn: *“You just want to keep fresh. You don’t want to look like someone who is not fresh”*⁴⁷. Willems legde in een focusgroep uit dat het vroeger minder geaccepteerd leek te worden maar dat ze er nu niet meer van opkeken. Vrouwen konden volgens hem ook alle sporten beoefenen die zij maar wilden⁴⁸. Elke sport die van oorsprong als mannelijk werd gezien of

⁴⁵ Focusgroep AMJ, Jay Bunch & Willems, 27-03-17

⁴⁶ Zie 40

⁴⁷ Zie 12

⁴⁸ [Zie 44](#)

bestempeld (zoals voetbal, vechtsporten, rugby, etc.) kan volgens de jongens ook door vrouwen worden gespeeld in Ghana. Jay Bunch legde dit uit:

*“It is normal when a girl plays one of these sports. For me it’s not weird (...) Maybe my mother couldn’t play it but for now it’s normal”*⁴⁹ – Jay Bunch, 17, leerling AHS.

Ook uit deze quote blijkt dat genderrollen een dynamisch karakter hebben. De jonge mannelijke leerlingen geven aan dat vrouwen kunnen werken en (wanneer ze werken) financieel kunnen bijdragen aan het huishouden. Ook kunnen mannen volgens mijn informanten naar de pedicure/manicure gaan zonder dat er raar naar hen wordt gekeken. Deze empirische gegevens sluiten aan bij *practice theory* van Bourdieu (1990) die stelt dat het dynamische karakter van gender het resultaat is van de wisselwerking tussen *structure* en *agency*. Enerzijds hebben de jonge mannen te maken met de samenlevingsstructuren die genderrollen vormen en beïnvloeden. Anderzijds construeren en transformeren de jonge mannen en vrouwen de wereld om zich heen wat als gevolg heeft dat genderrollen en perspectieven hierop dynamisch van aard zijn. De empirische gegevens en *practice theory* sluiten aan bij de theorie van Van Driel (1994). Hij stelde dat genderrollen eerst in aanmerking komen voor veranderingen voordat genderideologieën hier mee te maken krijgen. Dit is terug te zien in het leven van de jonge mannen waarbij vaders de taken van de moeder op zich nemen doordat deze niet meer bij elkaar zijn. Dit wordt gelegitimeerd aan de hand van de specifieke situatie die zich voordoet maar is niet de norm. Hier zie je goed het dynamische karakter van genderrollen. Genderideologieën zitten meer ingeworteld in de structuren van de samenleving en zijn op die manier lastiger te veranderen.

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk heb ik de belangrijkste aspecten van mannelijkheid benoemd, namelijk kracht en geld. Deze twee aspecten waren ook gerelateerd aan de manier waarop de jonge mannen romantische relaties ervaren. Dit komt ook terug in hetgeen wat ik heb beschreven in deze paragraaf. Hoewel niet al mijn informanten opgroeiden in een ‘traditionele’ gezinssituatie geven zij wel aan dat dit de norm is en dat zij dit later ook zien als de ideale gezinssituatie. In het volgende hoofdstuk wordt het perspectief van de jonge vrouwen uiteengezet en wordt er gekeken naar de manier waarop zij vrouwelijkheid en de rolverdeling tussen man en vrouw ervaren.

⁴⁹ Focusgroep Jay Bunch, AMJ & Willems 27-03-17

Hoofdstuk 5 - Gender door de ogen van jonge Ghanese vrouwen

In dit hoofdstuk bespreken wij de perspectieven op gender en bijbehorende rollen van jonge vrouwelijke leerlingen van de Accra High School. Dit gebeurt in twee paragrafen. In de eerste paragraaf zal ik noties van vrouwelijkheid uitwerken en analyseren. Vrouwelijkheid wordt door bijna alle meisjes die ik heb gesproken op dezelfde manier gedefinieerd. De veelgenoemde kenmerken waaraan een degelijke vrouw moet voldoen zijn ordelijkheid en vruchtbaarheid. Het moederschap lijkt namelijk het belangrijkste dat een Ghanese vrouw zou moeten bereiken. Noties van vrouwelijkheid en de daarbij horende rolverdeling liggen dicht bij elkaar en zijn duidelijk met elkaar verweven. In de tweede paragraaf zal ik deze twee ideeën met elkaar verbinden en perspectieven op rolverdelingen verder bespreken. Hierin zullen twee sub-paragrafen meer duidelijkheid scheppen; huwelijk en relaties. Bij de aanloop naar het huwelijk en binnen romantische relaties zijn er namelijk verschillende rollen voor man en vrouw toebedeeld. Er lijken echter langzaam veranderingen plaats te vinden. Deze zullen in de laatste paragraaf belicht worden. Deze veranderingen hebben alleen betrekking op de rolverdeling, ideologieën lijken moeilijker veranderbaar.

5.1 “We call it Abadaje; motherly love”⁵⁰: perspectieven op vrouwelijkheid

Samen met Queen, Phixelle, Nana, Bella en Bellebaby zit ik op het houten bankje in de schaduw onder de grote boom bij de Assembly-hall. De schooldag is afgelopen, er lopen veel leerlingen langs richting de uitgang. Queen is haar korte haar aan het kammen met een afro-kammetje en vertelt met een grote glimlach op haar poppengezichtje iets aan haar vriendinnen. Het lijkt over de jongens te gaan die iets verder op naar ons staan te kijken. “You don’t want to go home?”, vraag ik aan de meisjes om de aandacht op mij te vestigen. In koor antwoorden ze dat ze de aangekondigde focusgroep willen doen. Ze vinden het leuk om me te helpen en zijn dan ook elke keer ontzettend enthousiast. “It’s boring at home”, zegt Nana, terwijl ze aan haar witte oorbelletje friemelt: “We just have to do our chores”. Ik begrijp dat ze nog niet naar huis willen. We gaan beginnen, maar dan staat Queen op: “Oh yes, I’m going home, I have to feed my children!”. Lachend wijzen de andere meisjes mij erop

⁵⁰ Focusgroep, Phixelle, Bella, Queen, Nana & Bellebaby, 27-03-17

*dat ze het over haar broertjes en zusjes heeft. Queen was vergeten dat ze deze van school moest halen vandaag*⁵¹.

Het fragment geeft inzicht in de dagindeling van mijn informanten. Na school wordt er tijd besteed aan huishoudelijke taken en de zorg voor jongere broers of zusjes. Deze taken zijn een soort vooropleiding voor de meisjes, zodat zij later goede huisvrouwen én moeders worden. Bella, een van de kleinste meisjes uit de klas, vertelt dat het zijn van een verantwoordelijke huisvrouw er voor zorgt dat een meisje later ook een verantwoordelijke man zal vinden⁵². Jonge meisjes worden dus vanaf jonge leeftijd door hun moeders voorbereid op het huwelijk, iets waar mijn informanten dan ook al druk mee bezig zijn.

*“The mother is responsible for the upbringing, the modelling of the child, for the preparation of the wedding, and how to take care of your husband”*⁵³ – Bellebaby, 17, scholiere AHS.

Trouwen en kinderen krijgen is iets waar naartoe geleefd wordt. Er wordt mij ook vaak gevraagd waarom ik nog niet getrouwd ben en wanneer ik dat wel ga doen. Ik ben immers al drieëntwintig. Rami, een van de brutalere meisjes, vertelt mij dat vierentwintig de ‘normale’ leeftijd is voor het baren van kinderen⁵⁴. Zij zegt hierover:

*“When you are Ghanaian and you are thirty, no man will come to you. In Ghana, they want young. Have you seen the young, everything is sweet and everything is intact. That’s what they want, so but you are grown, it’s no good”*⁵⁵ – Rami, 17, scholiere AHS.

Rami vertelt mij dat respect voor een vrouw, haar vrouwelijkheid, vooral wordt afgelezen aan het feit of zij kinderen kan baren. Het krijgen van kinderen in Ghana is belangrijk. Hoe vruchtbaarder de vrouw, hoe meer prestige dit brengt voor de familie⁵⁶. Vooral vroeger werd prestige van de familie aan het aantal kinderen afgelezen:

⁵¹ Focusgroep, Phixelle, Bella, Queen, Nana & Bellebaby, 27-03-17

⁵² Interview Bella, 13-03-17

⁵³ Focusgroep op 27-03-2017

⁵⁴ Interview Rami, 22-03-2017

⁵⁵ Zie 54.

⁵⁶ Zie 54.

*“When you go to the villages in the olden days, they give birth plenty. So if you look at the olden days, you’ll see one woman with twelve children”*⁵⁷ – Pnixelle, 17, scholiere AHS.

Vroeger werden kinderen als belangrijk economisch bezit gezien, omdat deze later zouden kunnen helpen om een economische bijdrage aan de familie te leveren. Jongens door mee te werken met hun vaders en dochters door de bruidsschat die zij (en haar familie) krijgen⁵⁸. Volgens mijn informanten is de geboorte van een kind tegenwoordig nog steeds een belangrijk aspect van het huwelijk. Het bewijst namelijk dat de vrouw vruchtbaar is en geeft daardoor zekerheid in de vervolging van de familielijn⁵⁹. Nana, een klein vrolijk, vriendelijk meisje, vertelt dat de Akan⁶⁰ een matrilineaire verwantschapsstructuur hebben, terwijl alle andere ‘groepen’ patrilineair zijn⁶¹. Akan vrouwen en hun families danken daarom de echtgenoot bij de geboorte van een kind, terwijl bij patrilineaire groepen de vrouw geëerd wordt door haar man en zijn familie. Dit gebeurt tijdens het traditionele gebruik van de naamgeving, waarbij het kind ook aan de buitenwereld bekend wordt gemaakt. Adomako-Ampofo schrijft in zijn artikel *When men speak women listen* (2011) over patrilineaire structuren dat de echtgenoot tijdens het namingsritueel publiekelijk een speciale eer aan zijn vrouw schenkt. In matrilineaire structuren, zoals bij de Akan, bestaat er geen speciaal gebruik voor het eren van de vader.

Bij de Akan wordt de vrouw wel als verantwoordelijk gezien voor het krijgen van de kinderen. Zij is ook de enige die verantwoordelijk gehouden wordt als dit niet lukt⁶². Om deze reden wordt vrouwelijkheid in beide structuren afgelezen aan het moederschap. Vrouwen die in het huwelijk geen kinderen kunnen krijgen worden slecht behandeld en gezien als verraders van de familie. Dit legt Rami, zelf Akan, als volgt uit:

“So if you get married and you don’t give birth, then you are dead. You are married and your not giving birth, what has stopped you, what is wrong? Your husband’s

⁵⁷ Focusgroep op 31-03-2017

⁵⁸ Zie 57.

⁵⁹ Zie 57.

⁶⁰ De Akan is een van de grootste ethnische groepen in Ghana.

⁶¹ Focusgroep op 31-03-2017

⁶² Interview Queen & Rami, 22-03-2017

*family, they’re expecting you to give birth. Yes, so that they will have grandchildren. Your mother will maybe understand, maybe she knows your problem. But the husband’s side, but maybe the husband will know [...] But the husband’s mother, his family, what they will do to you, you will even be tired*⁶³ – Rami, 17, scholiere AHS.

De sociale druk die op het krijgen van kinderen ligt zorgt er bij mijn informanten voor dat trouwen en het krijgen van kinderen ook als het belangrijkste levensdoel gezien wordt⁶⁴. Zodra dit niet gebeurt ben je als vrouw niets waard, vertelt Rami onbewogen⁶⁵. De status van een vrouw wordt, volgens haar, binnen haar familie en de thuiscommunity afgelezen aan is en aan haar vruchtbaarheid. Vrouwen worden vanaf jongs af aan opgevoed om verantwoordelijkheid te nemen als het gaat om huishoudelijke taken, zodat zij een goede, verantwoordelijke echtgenoot kunnen vinden en ‘opgeleid’ om deze vaardigheden later aan hun eigen dochters te kunnen doorgeven. Uit verschillende gesprekken met de meisjes blijkt het respect dat er bestaat voor hun moeders. In een bekend kinderliedje, dat een aantal van mijn informanten voor mij zingen, komt dit respect naar voren:

“Oh sweet mother, I will not forget you. For these many ways you suffer for me. Sweet mother, sweet mother, oh I love you. When I go hungry my mother go run up and down, she will find me something, waiting to go chop. Sweet mother, sweet mother, I love you. When I go cry, my mother go carry me, she go say my Piki, why do you cry. Stop, stop, stop, stop, Piki, don’t cry again oh no” – Focusgroep 27-03-2017.

Veel van de meisjes geven aan dat hun moeder de belangrijkste persoon in hun leven is, hoewel er een aantal uitzonderingen zijn waarbij de moeder niet in beeld is. Phixelle, die alleen met haar vader is opgegroeid, zegt hier bijvoorbeeld over:

*“As for me it’s my dad, because I don’t think if I was staying with my mother this time I wouldn’t have gotten the opportunity that I have gotten from my dad*⁶⁶ – Phixelle, 17, scholiere AHS.

Dit wijst terug op het gegeven dat mannen, meer dan vrouwen, de financiële middelen hebben om hun kinderen te voorzien van goed onderwijs en andere belangrijke zaken.

⁶³ Interview Rami & Queen, 22-03-17

⁶⁴ Focusgroep op 27-03-2017

⁶⁵ Zie 63.

⁶⁶ Interview Bella & Phixelle, 05-04-17

Vrouwelijkheid wordt niet afgelezen aan geld, aanzien of kracht, zoals bij mannen, maar aan eigenschappen die een goede moeder behoort te hebben.

*“Guys they don’t have heart. They don’t have patience to be teaching the child something. They will just go and beat the child [...] But the mother has patience and all of that, so she will just teach and let him or her know more”*⁶⁷ – Nana, 17, scholiere AHS.

Evi en een aantal andere meisjes geven aan dat natuurlijke eigenschappen ervoor zorgen dat vrouwen andere karaktereigenschappen hebben dan mannen. Nana vult aan dat vrouwen door hun natuurlijke eigenschappen geduldig en zorgdragend zijn en beter kunnen communiceren⁶⁸. Volgens Nana zijn dit ook de eigenschappen die aan de basis staan van een goede moeder. Ze noemt dit *Abadaje*, dat moederliefde betekent.

Hoewel Margareth Mead (1935) al vroeg beargumenteerde dat sekseverschillen niet aangeboren zijn, maar worden aangeleerd door de maatschappij en de thuisomgeving, lijken de meisjes hier anders over te denken. Toch worden definities van wat mannelijke en vrouwelijke karaktereigenschappen zijn aangeleerd door de omgeving waarin een individu opgroeit (Thorne 1993). Religie speelt hier ook een grote rol in. Rami, een islamitisch meisje, vertelt bijvoorbeeld dat God vrouwen deze natuurlijke capaciteiten heeft meegegeven. Mannen hebben andere capaciteiten meegekregen⁶⁹. Uit Rami’s opmerking kan opgemaakt worden dat de Islam de gesocialiseerde ideeën ondersteunt en misschien wel versterkt. Het belang van religie in de levens van mijn informanten blijkt uit vele gesprekken, waarin God wordt aangehaald. Als ik Bella vraag over wat de kerk haar leert over mannen en vrouwen legt zij uit:

*“As my religion teaches, we, the women we have roles to play, but it doesn’t necessarily mean that the man shouldn’t play along. The man should also help”*⁷⁰ - Bella, 17, scholiere AHS.

De vrouw wordt op de juistheid van haar gedrag, dat binnen deze, deels door religie ontstane ideeën valt, ‘beoordeeld’ door haar gezin en de verschillende sociale groepen

⁶⁷ Focusgroep, 28-03-2017

⁶⁸ Interview Evi & Nana, 17-03-2017

⁶⁹ Informeel gesprek Rami & Bella, 23-03-17

⁷⁰ Interview Queen & Rami, 22-03-17

waarin zij zich begeeft⁷¹. Helpen, zo vervolgt Bella, betekent dat de man een aantal lasten van de vrouw over neemt. In Ghana houdt dit in dat de man zijn vrouw moet ondersteunen, door haar te voorzien van voedsel, onderdak en geld, zoals in het vorige hoofdstuk werd aangegeven.

De jonge vrouwen benoemen vruchtbaarheid en het moederschap als de belangrijkste factoren voor vrouwelijkheid. Stets en Burke (2000) schrijven dat de stereotype definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid vaak toegeschreven kunnen worden aan natuurlijke verschillen. De natuurlijke verschillen tussen man en vrouw of, zoals Rami ze noemt, capaciteiten, blijken in Ghana dan ook aan de basis te staan van definities van vrouwelijkheid en mannelijkheid. Hierdoor wordt ook de cultureel geaccepteerde rolverdeling als vanzelfsprekend ervaren. Deze rolverdeling zal in de volgende paragraaf verder uitgewerkt worden.

5.2 “You have to do your house chores because that’s what a woman has to do”⁷²: perspectieven op rolverdeling

Het is 15.00 uur. De schooldag is voorbij. Hoewel er sinds 12.00 uur geen docent meer in de klas is geweest, worden nu pas boeken bij elkaar geraapt en beginnen de scholieren, terwijl ze druk met elkaar in de weer zijn, hun tassen in te pakken en zich klaar te maken om richting huis te gaan. Een aantal van de meisjes blijven, zoals gewoonlijk, hangen om met me te kletsen. De meeste jongens zijn al buiten; ze staan op het balkon op de eerste verdieping of spelen voetbal op het schoolplein. Na een tijdje gekletst te hebben, beginnen twee meisjes de dicht op elkaar geplaatste, houten schoolbankjes heen en weer te schuiven. Tara, een meisjes met een bril, heeft een bezem vast die uit aan elkaar vastgemaakte stokken bestaat en begint te vegen. Op mijn vraag waarom zij dit doet antwoordt ze dat dit haar taak is deze week. Ik vraag of de jongens deze taak ook moeten uitvoeren, waarop ze antwoordt dat de jongens andere dingen moeten doen, zoals het bord schoonvegen tijdens de lessen of “running errands” voor de leraren, zoals het doorgeven van berichten of het ophalen van benodigdheden voor de les⁷³.

⁷¹ Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁷² Interview Phixelle, 17-03-2017

⁷³ Hanging out, informeel gesprek, Bellebaby, Queen, Phixelle, Belle, 13-03-17

Zoals in het eerste hoofdstuk over socialisatie al werd aangegeven, worden er van jongs af aan verschillende verwachtingen en gedragingen opgelegd aan jonge meisjes en jongens. Hoewel meisjes en jongens op school door elkaar en door leraren niet verschillend behandeld lijken te worden, lijkt er toch een bepaalde rolverdeling te zijn. Jongens moeten helpen bij zaken zoals het doorgeven van een boodschap, inlichten van een leraar of helpen bij praktische lessen door, zoals tijdens een biologielees, wortels en andere planten uit het moestuintje te gaan halen⁷⁴. Meisjes daarentegen zorgen ervoor dat na school het klaslokaal en de gang netjes achter gelaten werden. Deze *division of labour* op school, zoals Connell (1996) dit beschrijft, zorgt ervoor dat heersende ideeën over genderrollen ook op school worden gehandhaafd. Zo worden er op de Accra High School definities van *masculinity* en *femininity* gecreëerd binnen de muren van de school, terwijl dit als schijnbaar neutrale omgeving overkomt.

School is een belangrijk onderdeel van de levens van de meisjes en wordt als een vanzelfsprekend deel van hun leven gezien. De meisjes zijn graag op school, hier zien ze hun vrienden en vriendinnen en kunnen ze, voor zover de lessen en verplichtingen op school dat toelaten, hun eigen gang gaan. Thuis is het echter “*boring*”, zo werd mij elke keer door de meisjes verteld als ik vroeg hoe hun vorige avond of weekend was geweest⁷⁵. Dit lag vooral aan de taken die zij moesten uitvoeren en de beschermde omgeving waarin zij opgroeien. De meisjes mogen bijvoorbeeld in het weekend niet afspreken met vriendinnen, alleen als dit binnen de compound gebeurt⁷⁶. Om deze reden besteden mijn informanten hun vrije tijd vooral met hun moeders en zussen⁷⁷. Phixelle vertelde daarentegen dat zij erg eenzaam is, omdat zij alleen bij haar vader opgroeit en geen zussen heeft⁷⁸. Dit maakt duidelijk dat de meeste tijd werd doorgebracht in de familieomgeving, waarbij de meisjes vooral met andere vrouwen uit hun familie in contact zijn. Hieruit kan worden opgemaakt dat de familie, en dan vooral de vrouwen daarbinnen, de belangrijkste *socialising agent* is voor de meisjes zoals ook Thorne (1993) beargumenteerd.

⁷⁴ Eigen aantekening, 22-03-17

⁷⁵ Eigen aantekeningen, verschillende data.

⁷⁶ Informeel gesprek Alex, Phixelle, Bella, 17-03-17

⁷⁷ Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁷⁸ Interview Phixelle & Bella, 05-04-17

Verder voeren de meisjes hun taken uit na school, zoals dat van ze verwacht wordt. Deze taken bestaan uit koken, vegen, afwassen, water halen, wassen, het poetsen van de badkamer, wc en de rest van het huis en het schoonhouden van de compound⁷⁹. Sommige meisjes met jongere zussen of broers, zoals Queen, moeten deze ook vaak ophalen en verzorgen⁸⁰. Abby zegt dat vrouwen als “more gentle” wezens, de taak van verzorgsters gekregen hebben⁸¹, zoals in de vorige paragraaf duidelijk werd. Mannen worden gezien als de kostwinnaars van het gezin, ook als er over de toekomst gepraat wordt. De man is de belangrijkste *decision-maker* binnen het huishouden en is verantwoordelijk voor het welzijn van zijn vrouw en kinderen, vertellen de meisjes mij. Dit moet ook wel, want “African girls like money”, zo geven Queen en andere informanten een beetje spottend aan⁸². Niet alleen binnen het gezin en de familie wordt er veel van mannen verwacht, ook de *community* heeft zijn verwachtingen. Zo kan een volwassen man niet zomaar rond zitten in de compound. Rami vertelt:

*“If you’re a man, you are to work. You are not supposed to sit down and idle. It’s an insult. You can’t even sit in the community. Your parents will complain, the community, everyone, even children will not even respect you”*⁸³ – Rami, 17, leerling AHS.

Mannen moeten hun status verdienen door hard te werken en geld te verdienen. Ook bij de voorbereidingen van het huwelijk komt deze verdeling naar boven. Dit zal in de volgende paragraaf kort uiteengezet worden.

5.2.1 “We call it ‘Kokoko’, the guy comes knocking”: huwelijk

Bij de aanloop naar het huwelijk bestaan er verschillende functies en rollen voor mannen en vrouwen. Zo is het gebruikelijk dat een man komt ‘aankloppen’ als hij om de hand van de vrouw wil vragen. Dit gaat gepaard met het betalen van een bruidsschat aan de ouders:

⁷⁹ Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁸⁰ Focusgroep Phixelle, Bella, Queen, Nancy & Bellebaby, 27-03-17

⁸¹ Interview Abby, 31-03-17

⁸² Informeel gesprek Queen, 13-03-17

⁸³ Zie 81.

*“The man is supposed to spend [money] on the woman. He is supposed to bring the bride price. Because your mom and dad trained you, so he is coming to take you away from them. So you have to pay huge before he can take you away from your mom”*⁸⁴ – Rami, 17, scholiere AHS.

Hieruit kan opgemaakt worden dat er betaald wordt voor het werk van de ouders die zij hebben gestoken in de vaardigheden van de vrouw. De aanstaande echtgenoot komt met zijn vader en een aantal oudere, gerespecteerde mannen uit de *community*, naar het huis van de vrouw, zodat de vader van het meisje weet dat het een degelijke jongen is⁸⁵. De meisjes vertellen dat de moeders hier niet bij zijn. De man is namelijk het hoofd van de familie, deze maakt dus de keuzes. Vrouwen zijn hierbij niet nodig, deze hebben hun dochters al opgeleid om een goede echtgenote te zijn⁸⁶. De ‘traditionele’ rolverdeling sijpelt zo ook door bij huwelijksrituelen, hoewel mijn informanten voor het huwelijk zelf nieuwe verwachtingen uitspreken, zoals ik in de volgende paragraaf zal laten zien.

5.2.2 “I want to be his flower”: romantische relaties

*Met Queen en Rami zit ik in een hoekje van de klas. Op een enkeling na is iedereen al naar huis. We hebben het over relaties. Of de ring die ik om mijn vinger heb een verlovingsring is, vraagt Rami. Ik vertel haar dat ik nog helemaal niet na denk over trouwen. Queen antwoordt daarop: “I’m not thinking about that yet this much, but if I find one that is good looking and has money maybe I will, he has to be good looking”. Rami moet lachen. Queen kijkt haar ondeugend aan en giechelt: “And he has to be good in bed”, zegt ze terwijl ze haar wenkbrouwen op haalt. “She is crazy!”, roept Rami, terwijl ze lachend naar me kijkt. Ik lach mee. Na een tijdje schudt Queen haar hoofd: “You shouldn’t get married to someone because of the things that you see; it’s fake, it’s money”, en lijkt weer serieus: “If you get married out of love, everything will be good.”*⁸⁷

⁸⁴ Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁸⁵ Zie 38.

⁸⁶ Focusgroep, 27-03-17

⁸⁷ Interview Queen & Rami, 22-03-17

Uit dit vignet blijkt dat de aard van de man erg belangrijk is. Hoewel het betalen van een bruidsschat en dus het hebben van geld voor een man van belang is voordat hij kan komen ‘aankloppen’ en de vader van zijn ‘bloem’ om haar hand kan vragen, vinden de meisjes dat een man in hun ideeën over de toekomst moet delen. Voor Rami en Queen is het belangrijk dat als de vrouw nog geen kinderen wil, de man zich daaraan moet schikken. Vanuit haar eigen standpunt vertelt Rami:

*“Yes, we will have sex, but I don’t want to get pregnant. So I can get married to you, we will be having sex, but pregnancy won’t come in. Because we are working. If you give birth now, there will be pressure, we’ll be taking care of this child and we won’t get the chance to go to work. Even when I’m at work, the child will be disturbing me. So if the guy understands”*⁸⁸ – Rami, 17, scholiere AHS.

Deze quote maakt zichtbaar dat er veranderingen in de verwachte levenslopen van de meisjes ontstaan. Hoewel het krijgen van kinderen na het huwelijk in Ghana als vanzelfsprekend gezien wordt en noodzakelijk is om als vrouw respect te verdienen, leggen deze meisjes een grote nadruk op het belang van werk. De meisjes geven dan ook toe dat als zij getrouwd zullen zijn graag hun echtgenoot willen helpen door betaald werk te verrichten, omdat mannen het in hun rol als kostwinnaar zwaar hebben⁸⁹. Voor hun ouders was dit niet vanzelfsprekend. Dit wijst op een verandering van perspectieven op genderrollen, die in de volgende paragraaf belicht zal worden.

5.2.3 “Women can also be good housewives when they are educated”:

Veranderingen van genderrollen

Hoewel ook bij de meisjes de ‘traditionele’ rolverdeling primair naar voren komt in de gesprekken en ze veel over hun toekomstige echtgenoot en kinderen praten, geven ook zij aan dat er veranderingen hebben plaatsgevonden ten opzichte van hun ouders. Zoals er in de vorige paragraaf aangegeven werd, zijn de meisjes van plan hun eigen geld te gaan verdienen, zodat de financiële last niet alleen op de schouders van hun toekomstige man ligt⁹⁰. In het vorige hoofdstuk werd aangegeven dat ook jonge mannen er van uit gaan dat hun toekomstige vrouwen zal werken. De meisjes noemen

⁸⁸ Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁸⁹ Interview Evi & Nana, 17-03-17 & Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁹⁰ Interview Evi & Nana, 17-03-17

banen op zoals lerares, verloskundige, advocaat, psycholoog of dokter⁹¹. De taakverdeling blijft in principe hetzelfde; de man blijft de hoofdkostwinnaar en *decision-maker* binnen het gezin, de vrouw kan helpen de last te delen, zo vinden de meisjes:

*“Yeah, but women can also work. Women don’t want to be wholly dependent on the husband for everything. So they also work, to help their husband”*⁹² – Nana, 17, scholiere AHS.

Hoewel vrouwen door betaald werk te doen een deel van last van de schouders van de man overnemen, blijven de huishoudelijke taken en de verzorging van de kinderen de verantwoordelijkheid van de vrouw. De meisjes geven enkel redenen als ziekte of overlijden van de vrouw of man voor afwijkende verdelingen. Bij ziekte van de man kan een vrouw bijvoorbeeld de hoofdkostwinnaar worden en de man financieel verzorgen. Deze blijft dan thuis en zorgt voor het huishouden en de kinderen⁹³. De taken van de vrouw worden dus uitgebreid, terwijl de man niet meer huishoudelijke taken op zich neemt. Hoewel de druk op vrouwen zo toeneemt, wordt dit als iets positiefs gezien. Vrouwen hebben namelijk, vergeleken met vroeger, meer vrijheden buitenshuis gekregen:

*“It’s not like that anymore, in the old days the women don’t have to go to school. They have to be in the house. Always preparing food and so. The boys will go to school so in the end they will work and give the money to the women. But now, because of the culture and everything has changed, if you educate a woman you educate all persons”*⁹⁴ – Phixelle, 17, scholiere AHS.

De meisjes kunnen zich niet voorstellen dat zij niet naar school zouden mogen, terwijl dit voor hun moeders vanzelfsprekend was. Zo vertelt Nana: *“My mother, you see, she didn’t complain, but she only finished to the elementary level”*⁹⁵.

Ook dit fragment laat zien dat er meer vrijheden zijn voor vrouwen ten opzichte van vroeger en dus dat genderrollen veranderlijk zijn. Bourdieu’s *practice theory* sluit hier

⁹¹ Informeel gesprek Nana, Evi, Bella, Phixelle, Mel, 09-03-17.

⁹² Interview Evi & Nana, 17-03-17

⁹³ Interview Jojo, 09-03-17

⁹⁴ Interview Phixelle, 17-03-2017

⁹⁵ Focusgroep 31-03-17

goed bij aan. Vrouwen in Accra vervullen steeds meer functies buitenshuis, zoals het verrichten van betaald werk en het volgen van educatie. Het lijkt dat sociale structuren in de publieke sfeer steeds meer mogelijkheden voor vrouwen bieden, waardoor perspectieven op genderrollen veranderd zijn. Jonge vrouwen hebben dan ook het idee dat hun vrijheden buitenshuis hebben toegenomen. Zo kan gesteld worden dat meisjes meer *agency* hebben dan hun moeders, omdat zij vrijer zijn in de keuzes die zij maken, zoals bij het kiezen van hun opleiding of een baan en zelfs door het krijgen van kinderen iets uit te stellen. Uit de titel van deze paragraaf en de empirische gegevens blijkt dat functies en rolverdelingen binnenshuis moeilijker veranderbaar zijn, waardoor grenzen voor vrouwen nog duidelijker aangegeven worden dan voor mannen. Dit sluit aan bij Van Driel’s (1994) theorie die beschrijft dat genderrollen eerder veranderen dan genderideologieën, omdat deze meer ingeworteld zitten in de samenlevingsstructuren.

De belangrijkste aspecten die de vrouwelijke informanten toeschrijven aan vrouwelijkheid zijn ordelijkheid en vruchtbaarheid. Het moederschap wordt beschreven als het belangrijkste dat een vrouw een echte vrouw maakt. Deze ideeën over vrouwelijkheid liggen dicht bij de perspectieven op rolverdeling. De rolverdeling wordt door de meisjes nog veelal als ‘traditioneel’ beschreven, maar er blijken langzaam veranderingen plaats te vinden in de perspectieven op rolverdelingen. Zo lijkt het vanzelfsprekend dat de meisjes later hun eigen geld gaan verdienen, ook al is dit om hun echtgenoten te kunnen ondersteunen. In het volgende hoofdstuk vatten we de belangrijkste punten uit onze empirische gegevens samen en concluderen wij dat genderrollen dynamischer van aard zijn dan genderideologieën.

Hoofdstuk 6 - Conclusie & Discussie

In de drie voorgaande hoofdstukken hebben wij onze empirische gegevens gepresenteerd. In hoofdstuk drie hebben wij ons gericht op de socialisatie van gender bij onze informanten, jonge mannen en vrouwen van de Accra High School. In de twee daarop volgende hoofdstukken is de data voor jonge mannen en jonge vrouwen apart van elkaar behandeld. Hierin stonden twee thema’s centraal, namelijk de perspectieven van onze informanten op mannelijkheid en vrouwelijkheid en de perspectieven op rolverdeling tussen de man en de vrouw. Deze bleken duidelijk met elkaar verweven. Beide hoofdstukken zijn afgesloten met de notie dat er langzaam veranderingen zichtbaar zijn in de perspectieven op de rolverdeling tussen man en vrouw. In dit hoofdstuk blikken wij terug op de belangrijkste inzichten uit ons onderzoek. Allereerst zullen wij de belangrijkste resultaten samenvatten aan de hand van de twee deelaspecten die centraal stonden in ons onderzoek: mannelijkheid/vrouwelijkheid en rolverdeling. We zullen de belangrijkste overeenkomsten en verschillen in deze empirische gegevens benoemen en dit terugkoppelen aan de wetenschappelijke literatuur. Nadat we de centrale deelaspecten hebben belicht zullen we toewerken naar de conclusie waarin wij, in navolging van Van Driel (1994) stellen dat genderrollen eerder in aanmerking komen voor verandering dan genderideologieën.

6.1 Mannelijkheid en vrouwelijkheid

In het eerste gedeelte van de empirische hoofdstukken (hoofdstuk vier en vijf) hebben we de perspectieven op mannelijkheid/vrouwelijkheid behandeld. De mannelijke informanten gaven aan dat geld en kracht belangrijke indicatoren waren om mannelijkheid aan af te lezen. Beide eigenschappen staan symbool voor de zorg die de man moet dragen voor de vrouw en de familie. Geld is belangrijk om de familie financieel onderhouden en fungeert ook als een sociaal statusmiddel⁹⁶. Het hebben van geld impliceert dat je als man zijnde zorg kan dragen voor de familie en de vrouw. Hieruit blijkt dat perspectieven op mannelijkheid in relatie staan tot de vrouw. Dit komt ook naar voren in een van de oudere antropologische onderzoeken naar mannelijkheid. Brandes (1987) concludeerde dat mannelijke identiteiten zich

⁹⁶ Interview Jay Bunch, 13-03-17

ontwikkelen in relatie tot de vrouw. Hij beargumenteerde dat zelfs wanneer een vrouw niet fysiek aanwezig is de ‘*imagined presence*’ van een vrouw toch een significante factor is in het subjectieve begrip van het man-zijn (Brandes 1987). Vrouwelijkheid wordt daarentegen afgelezen aan vruchtbaarheid en de daarbij horende taken, zoals het kunnen verzorgen van de kinderen, de man en het huishouden⁹⁷. Het krijgen van kinderen is één van de belangrijkste aspecten waardoor een vrouw respect krijgt binnen de verschillende sociale structuren waarin zij zich bevindt. Door de mannen wordt dit niet expliciet genoemd, maar wordt wel het belang van kinderen aangehaald⁹⁸. Kinderen krijgen wordt alleen goedgekeurd wanneer een vrouw getrouwd is, waardoor ook trouwen iets is waar naartoe geleefd wordt. Trouwen is alleen mogelijk als een vrouw goed ‘opgeleid’ is door haar moeder en zij goed is in het uitvoeren van de taken binnenshuis. Alleen dan zal een man de bruidsschat willen betalen, om het zo goed te maken voor de tijd en moeite die de ouders hebben besteed aan de opvoeding van de dochter⁹⁹. Hier wordt duidelijk hoe de perspectieven van de mannen en vrouwen aan elkaar gerelateerd zijn. De mannelijke leerlingen gaven aan dat geld belangrijk was. Ook omdat de man en zijn familie de kosten van het huwelijk moesten betalen. De vrouw moet echter wel goed zijn in het uitvoeren van haar taken binnenshuis, en dus voldoen aan de gangbare (1990)

perspectieven van vrouwelijkheid, voordat een man de bruidsschat zal betalen. De aangeleerde ideeën, opvattingen en houdingen, die jongens en meisjes al sinds jonge leeftijd meekrijgen, lijken het meest van belang te zijn op de gevormde perspectieven op mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het concept habitus, geïntroduceerd door Bourdieu (1990) sluit hierbij aan. Bourdieu stelt dat de habitus bepaalt hoe er onbewuste en verworven denkbeelden en visies op de realiteit ontstaan. Dit gebeurt allereerst binnen het gezin. Het gedrag en handelingen van gezinsleden geven een eerste voorbeeld aan het jonge individu en laten zien wat gangbaar en geaccepteerd gedrag is (Bourdieu 1990: 53). De ideeën en opvattingen over mannelijkheid en vrouwelijkheid lijken hier sterk gerelateerd aan. AMJ, één van de mannelijke informanten, gaf aan dat hij veel waarde hechte aan de lessen die hij van zijn vader

⁹⁷ Interview Queen & Rami, 22-03-17

⁹⁸ Interview Jay Bunch, 13-03-17

⁹⁹ Interview Queen & Rami, 22-03-17

meekreeg¹⁰⁰. Phixelle, een van de meisjes, gaf aan dat haar vader de meeste autoriteit over haar had en vertelde dat school belangrijk was om een ‘belangrijk persoon’ te worden, maar dat er van haar verwacht werd dat ze daarna naar huis ging om haar taken uit te voeren. Hieruit blijkt dat familie als één van de belangrijkste *socialising agents* gezien kan worden voor de acceptatie en het overbrengen van ideeën over gender.

Een ander belangrijk aspect wat aan mannelijkheid wordt toegekend is kracht. Het begrip kracht werd door de jongens op twee manieren geïnterpreteerd, namelijk fysiek en mentaal. Fysieke kracht is nodig om de ‘mannelijke’, ofwel zware klussen buitenshuis te kunnen uitvoeren en om de vrouw te beschermen. Vrouwen werden door de mannen namelijk beschreven als het fysiek en emotioneel zwakkere geslacht¹⁰¹. Ook mentale kracht was daarom van belang, zodat de man voor zijn vrouw kan zorgen als zij zich emotioneel niet goed voelt. Stets en Burke (2000) schrijven dit idee toe aan de natuurlijke verschillen tussen mannen en vrouwen, die volgens de auteurs vaak de reden zijn voor de gangbare ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid. Het belang van kracht zou volgens Stets en Burke toegeschreven kunnen worden aan het stereotype idee dat mannen als competitief en agressief omschreven worden en dat deze stereotypes nog veel terugkomen in algemene discoursen (Stets en Burke 2000: 16). Opvallend is dat de meisjes kracht niet één keer genoemd hebben als iets dat een man volgens hen zou moeten hebben. In tegenstelling tot geld, dat vele malen ter sprake is gekomen¹⁰². Zowel voor de jongens als de meisjes was het kunnen verzorgen van het gezin namelijk de belangrijkste taak. Een ander belangrijk aspect voor vrouwelijkheid is moederschap. Moederschap staat in relatie met de vruchtbaarheid van de vrouw en de daarbij horende taken. Het opvoeden van het kind is iets waar vooral de vrouw verantwoordelijk gehouden wordt. Het moederschap wordt daarom als een andere, belangrijke indicator voor vrouwelijkheid genoemd door veel van de scholieren. De meeste jongens zijn het hier mee eens en geven aan dat het belangrijk is voor een vrouw dat ze goed voor de man kan zorgen¹⁰³. In tegenstelling tot vruchtbaarheid wordt het idee van moederschap (huishoudelijke zorg dragen voor de familie) door de mannelijke informanten wel

¹⁰⁰ Focusgroep Jay Bunch, AMJ & Willems, 27-03-17

¹⁰¹ Informeel gesprek Chris en Gyan, 21-03-17

¹⁰² Interviews Phixelle, Rami, Queen etc.,

¹⁰³ Interview Mad Bon 17-03-17

vaak naar voren gehaald als een belangrijke eigenschap voor het vrouw-zijn. Deze empirische gegevens sluiten aan bij Ortner (2006) en Gramsci (1971). Deze gebruiken het concept van hegemonie en geven daarbij aan dat dominante genderideologieën de standaard van handelingen bepalen. Vrouwen doen dit door zorg te dragen voor de kinderen en het huishouden als ‘verzorgsters’. De mannelijke zorg komt tot uiting in het financiële zorg dragen voor de familie.

De gesocialiseerde ideeën waar een man en vrouw al sinds kleins af aan mee opgroeien komen terug in de manier waarop de perspectieven van hen gevormd worden. Het verschil in onze empirische gegevens en de perspectieven van de jonge mannen en vrouwen zit hem vooral in het feit dat vrouwen kracht niet zo belangrijk achten voor een man. Opvallend aan onze data is dat zowel vrouwen als mannen zorg moeten dragen voor elkaar in het huwelijk en dat deze perspectieven met elkaar overeenkomen. De man doet dit financieel en wordt in eerste instantie gezien als de hoofdkostwinnaar van het huis. De vrouw is primair verantwoordelijk voor het letterlijke verzorgen van de kinderen en de man. Deze perspectieven komen terug in de manier waarop zij rolverdelingen tussen man en vrouw ervaren. Dit staat in de volgende paragraaf centraal.

6.2 Rolverdeling

“You know the story in the bible. Jesus is the head and we, the people who believe, are parts of the body of Jesus¹⁰⁴. We can’t be all the head. We can’t be all the eye. Everybody has to play a distinct role. There should be a distinction in terms of roles. Not inequality, something is not more important. There should be roles for everybody”¹⁰⁵ – Emmanuel, 26, eigenaar Bekofi.

Emmanuel, eigenaar van de *youth empowerment* organisatie Bekofi, benoemt hier dat niet iedereen het hoofd kan zijn en verwijst naar een passage uit de bijbel. Hij legt de nadruk op de verschillende rollen die iedereen in het leven heeft te vervullen zonder dat het te maken heeft met ongelijkheid. Hoewel de quote niet van een van de scholieren komt, geeft deze goed weer hoe jonge mannen, maar ook vrouwen de rolverdeling tussen man en vrouw ervaren.

¹⁰⁴ Kolossenzen 1:16, (NBG1951), Efeziërs 4:16, (NBV2004)

¹⁰⁵ Interview Emmanuel (eigenaar Bekofi), 07-03-17

In de vorige paragraaf werd al duidelijk dat de perspectieven van de jonge mannen en vrouwen op mannelijkheid/vrouwelijkheid sterk gerelateerd zijn aan de rolverdeling binnenshuis. De man is, volgens beide geslachten, primair verantwoordelijk voor de financiële kant van het gezinsleven. De vrouw heeft als primaire taak dat zij zorg draagt voor het huishouden, de kinderen en de man. Beide geslachten noemen schoonmaken, kleding wassen en eten koken als belangrijkste taak voor de vrouw¹⁰⁶. De leerlingen vinden het echter wel vanzelfsprekend dat een vrouw ook betaald werk kan verrichten buitenshuis¹⁰⁷. Dit is een verandering ten opzichte van de generatie van hun ouders, zo geven de jongeren zelf aan. Educatie en het hebben van een betaalde baan is voor de jonge vrouwen nu vanzelfsprekend, maar was minder vanzelfsprekend voor hun moeders¹⁰⁸. Dit komt overeen met de theorie van Van Driel (1994). Zij stelt dat genderrollen eerder in aanraking komen voor veranderingen dan genderideologieën. Dit blijkt uit de empirische gegevens. Zowel jonge mannen als vrouwen geven aan dat het geen probleem is als vrouwen ook betaald werk doen buitenhuis. Zij blijft echter wel primair verantwoordelijk voor het huishouden. De rol van de vrouw is dus veranderlijk. De ideologie daarentegen, dat de vrouw verantwoordelijk is voor het huishouden, staat niet tot discussie. *Practice theory*, geassocieerd met Bourdieu (1990) en Ortner (2006) sluit ook goed aan bij Van Driel’s theorie. *Practice theory* draait vooral om de dynamische relatie tussen structuur en agency. Structuur wijst op de sociale wereld zoals die om ons heen gevormd is. Agency daarentegen is de mogelijkheid van individuen om vrij te handelen en vrije keuzes te maken (Barker 2000). Genderideologieën lijken meer aan de kant van *structure* te zitten omdat deze meer ingeworteld zitten in de structuren van de samenleving. Agency van sociale actoren zorgt ervoor dat zij gender en daaraan toebehorende rollen construeren en transformeren wat als gevolg heeft dat deze continu veranderen (Ortner 2006, Bourdieu 1990). Opvallend aan de data is dat zowel mannen als vrouwen de rolverdeling als ‘traditioneel’ (vrouw zorgt voor het huishouden, man financiert het huishouden) bestempelen maar dat ze deze beide niet als ongelijk ervaren¹⁰⁹. Beide stellen dat dit de ‘*obligations*’ zijn voor zowel de man als de vrouw en dat deze rolverdeling zorgt voor duidelijkheid¹¹⁰. Dat mannen de

¹⁰⁶

¹⁰⁷

¹⁰⁸ Interview Phixelle, 17-03-2017

¹⁰⁹ Interview Jay Bunch, 13-03-17, focusgroep 28-03-17

¹¹⁰ Interview Dani, 29-03-17, informeel gesprek Rami & Bella, 23-03-17

rolverdeling niet als ongelijk ervaren is niet opzienbarend omdat deze volgens de literatuur het minst te maken hebben met ‘genderongelijkheid’ (Awumbila 2001, Chant & Jones 2009). Jonge vrouwen daarentegen laten weten dat het leven van een man niet minder zwaar is dan die van hen. Volgens de jonge vrouwen hadden mannen namelijk een grote verantwoordelijkheid. Een man werd door familieleden, vrienden, community-members en andere personen in zijn leven niet als man gezien als hij niet hard werkte voor zijn geld. Daarnaast moet een man de bruidsschat kunnen betalen om een vrouw ten huwelijk te vragen en moet hij daarna kunnen zorgen voor zijn vrouw en kinderen. Meisjes vonden het daarom vanzelfsprekend dat zij in de toekomst zouden bijdragen aan het huishouden, niet alleen door dit goed te verzorgen, maar door betaald werk te verrichten. Op die manier hopen zij de last van hun toekomstige echtgenoot te kunnen verlichten.

Deze data staat haaks op de theoretische debatten die zich richten op genderongelijkheid (Awumbila 2001, Chant & Jones 2009). Vanuit Westers perspectief valt te stellen dat er ongelijkheid is tussen beide sekse op het gebied van kansen en mogelijkheden op school, op werk en economische middelen. Onze data laat echter zien hoe belangrijk het is om onderzoek te doen en om de perspectieven van de lokale bevolking centraal te stellen. *Practice theory*, geassocieerd met Bourdieu (1990) en Ortner (2006), laat goed zien hoe sociale structuren en agency met elkaar verweven zijn. Dit heeft als gevolg dat er weinig verschil is in de perspectieven van de jonge mannen en vrouwen. Enerzijds groeien zij op binnen de sociale structuren die genderrollen vormen en beïnvloeden. Anderzijds creëren en transformeren zij ook de wereld om zich heen. Dit heeft als gevolg dat genderrollen een dynamisch karakter hebben. De theorie van Van Driel (1994) theorie sluit daarop aan. Zij stelt dat genderrollen eerder veranderen dan genderideologieën. In de volgende paragraaf zullen wij ons onderzoek concluderen door antwoord te geven op onze hoofdvraag:

“Wat zijn de perspectieven van jonge mannen en vrouwen (15-19 jaar) op mannelijkheid/vrouwelijkheid en genderrollen op de Accra High School in Accra, Ghana?”

6.3 Conclusie

Concluderen kunnen we stellen dat onze informanten zich bewust lijken te zijn van de verschillen tussen man en vrouw, maar dat zij deze verschillen niet als onprettig ervaren. Er wordt aangegeven dat deze verschillen noodzakelijk zijn om orde en duidelijkheid binnen de verschillende structuren waarin onze informanten zich begeven te scheppen. Ieder heeft zijn eigen taak te vervullen binnen de sociale structuren van het gezin, de school, de kerk en de samenleving in het algemeen. Vrouwen hebben een belangrijke taak als zorgdragers voor de man en opvoedsters van hun kinderen. Mannen zijn, als hoofd van het huishouden, de primaire financiële verzorgers van vrouw en kinderen. Deze ‘traditionele’ rolverdeling, waaraan onze informanten de definities van mannelijkheid en vrouwelijkheid ontleen, wordt als vanzelfsprekend ervaren en aangeduid als natuurlijke ‘*obligations*’ van de man en de vrouw. Toch blijken er veranderingen plaats te vinden in de perspectieven, omdat vrouwen en mannen aangeven dat er meer mogelijkheden zijn voor vrouwen ten opzichte van de generatie van hun ouders. Hoewel sociale structuren zo lijken te definiëren wat gepast gedrag is voor mannen en vrouwen, wijst onze data erop dat er een toename heeft plaatsgevonden in *agency* voor vrouwen. Educatie en een betaalde baan buitenshuis waren eerder alleen weggelegd voor mannen. Onze informanten geven daarentegen aan dat zij het als vanzelfsprekend ervaren dat een vrouw naar school gaat en betaald werk verricht. Dit neemt niet weg dat de oorspronkelijke rolverdeling normatief blijft voor beide geslachten. De perspectieven van de leerlingen van de AHS lijken de theorie van Van Driel (1994) te bevestigen. Zij stelt dat genderideologieën niet zo snel veranderen als genderrollen. Van Driel bedoelt hiermee dat ideologieën van gender meer ingeworteld zitten in de samenlevingsstructuren en dat het langer duurt om deze te veranderen (1994: 12).

In de introductie benoemden wij een aantal onderzoeken (Awumbila, 2001; Mills, 2003; Canagarajah, 2003) die zich richten op ‘genderongelijkheid’. De onderliggende assumptie van genderongelijkheid is dat vrouwen en mannen niet gelijk aan elkaar zijn op basis van Westerse maatstaven. Het idee hierachter is dat deze mensen, die als ongelijk worden gezien, *empowered* moeten worden door het Westen. Ons etnografisch onderzoek heeft laten zien dat de lokaal-culturele betekenis van ongelijkheid en de perspectieven op gender cruciaal zijn om deze beter te kunnen

duiden. Met ons onderzoek hopen wij bij te dragen aan een breder begrip van gender, genderrollen en mannelijkheid/vrouwelijkheid. Ook hopen wij dat we bijdragen aan een wetenschappelijk discours waarbij Westerse concepten kritisch worden bekeken wanneer deze als maatstaf worden genomen voor de rest van de wereld.

Tekortkomingen van ons eigen onderzoek richtten zich vooral op de, relatief, korte tijdsduur die wij in het veld hebben doorgebracht. Een andere tekortkoming komt terug in het feit dat wij het *youth empowerment*-project van BEKOFI niet hebben kunnen volgen, waardoor wij onze argumenten omtrent empowerment niet hebben kunnen aanvullen met eigen empirische gegevens. Vervolgstudies, die jongeren en gender centraal stellen, zouden zich moeten focussen op perspectieven op gender gedurende een *youth empowerment* projecten. Interessant is om te kijken of perspectieven van jongeren veranderen gedurende zo’n project en om te kijken in hoeverre bepaalde, gesocialiseerde denkbeelden/gedachtes kunnen veranderen tijdens zo’n project.

Referenties

- Adomako Ampofo, Akosua J. “‘When Men Speak Women Listen’: Gender Socialisation and Young Adolescents’ Attitudes to Sexual and Reproductive Health.” *African Journal of Reproductive Health* 5, no.3 (2002):196-212.
- Anarfi, J.K., and A.Y. Owusu. “The Making of a Sexual Being in Ghana: The State, Religion and the Influence of Society as Agents of Sexual Socialization.” *Sexuality and Culture* 15, no.1 (2011):1-18.
- Archibald, Thomas, and Arthur L. Wilson. "Rethinking empowerment: Theories of power and the potential for emancipatory praxis." *Adult Education Research Conference* (2011).
- Asante, Molefi Kete. “The Western Media and the Falsification of Africa: Complications of Value and Evaluation.” *China Media Research* 9, no. 2 (2013):64-78.
- Awumbila, Mariama. “Women and Gender Equality in Ghana: A Situational Analysis.” *Gender Training in Ghana: Trends in Politics, Issues and Tools* (2001): 161-172.
- Awumbila, Mariama. “Gender and poverty reduction strategies in Ghana.” Agyei-Mensah, S., Awusabo-Asare, K., Nabila, N.S.S. & Yankson, P.W.K. (eds.) Paper presented at the Poverty, Health and Gender NUFU Workshop, University of Ghana, Legon, January 6-10, 2004.
- Awumbila, Mariama. "Gender equality and poverty in Ghana: implications for poverty reduction strategies." *GeoJournal* 67, no. 2 (2006): 149-161.
- Barker, Chris. *Cultural Studies: Theory and Practice*. London: Sage Publications, 2000.
- Bourdieu, Pierre. *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- Bourdieu, Pierre. *The logic of practice*. Stanford University Press, 1990.
- Brandes, Stanley. *Metaphors of masculinity: Sex and status in Andalusian folklore*. Vol. 1. University of Pennsylvania Press, 1980.
- Brandes, Stanley. “Sex Roles and Anthropological Research in Rural Andalusia.” *Women’s Studies* 13 (1987):357-372.
- Brumfield, Elizabeth M., and Cynthia Robin. “Gender, Households, and Society: An Introduction.” *Archeological Papers of the American Anthropological Association* 18, no. 1 (2008): 1 -16.
- Butler, Judith. "Gender trouble, feminist theory, and psychoanalytic discourse." *Feminism/postmodernism* 32, no. 7 (1990).
- Butler, Judith. *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. New York: Routledge, 2011.
- Canagarajah, S., Newman, C., & Bhattamishra, R. “Non-Farm Income, Gender, and Inequality: Evidence from Rural Ghana and Uganda.” *Food policy* 26, no. 4 (2001): 405-420.

"We can't all be the head"

- Chant, Sylvia, and Gareth A. Jones. "Youth, Gender and Livelihoods in West Africa: Perspectives from Ghana and the Gambia." *Children's Geographies* 3, no. 2 (2005): 185-199.
- Chant, Sylvia. *Gender, Generation and Poverty: Exploring the 'Feminization of Poverty' in Africa, Asia and Latin America*. Northampton: Edgar Elgar Publishing Inc., 2007.
- Chao, Shiyun. *Ghana: Gender Analysis and Policymaking for Development*. Washington D.C.: World Bank, 1999.
- Chikkatur, Anita. "Difference matters: Embodiment of and discourse on difference at an urban public high school." *Anthropology & Education Quarterly* 43, no. 1 (2012): 82-100.
- Commeyras, Michelle, and Mercy Montsi. "What if I woke up as the other sex? Botswana youth perspectives on gender." *Gender and Education* 12, no. 3 (2000): 327-346.
- Connell, Raewyn. "Teaching the Boys: New Research on Masculinity, and Gender." *Teachers College Record* 98, no. 2 (1996):206-235.
- Cornwall, Marie. "The Influence of Three Agents of Religious Socialization: Family, Church, and Peers." pp. 207-315 In *The Religion and Family Connection: Social Science Perspectives*, ed. Darwin L. Thomas. Provo: Brigham Young University, 1988.
- Delamont, Sara. *Fieldwork in educational settings: Methods, pitfalls and perspectives*. Psychology Press, 2002.
- van Driel, Francien Th M. *Poor and Powerful: Female-headed households and unmarried motherhood in Botswana*. Saarbrücken: Verlag für Entwicklungspolitik Breitenbach, 1994.
- Ferree, Myra M., and Elaine J. Hall. "Rethinking Stratification from a Feminist Perspective: Gender, Race, and Class in Mainstream Textbooks." *American Sociological Review* 61, no. 6 (1996):929-950.
- Fleming, Diana. *Habitus*. Berkeley: University of California, 2005.
- Frosh, Stephen, Ann Phoenix, and Rob Pattman. "Introduction." In *Young Masculinities*, pp. 1-21. Macmillan Education UK, 2002.
- Ghail, Mac An. *The making of men: Masculinities, sexualities and schooling*. McGraw-Hill Education (UK), 1994.
- Ghana Statistical Service (GSS). "2010 Population and Housing Census." Accra: Sako Press Limited, 2012.
- Gillmore, David D. *Manhood in the making: Cultural concepts of masculinity*. Yale University Press, 1990.
- Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York, International Publishers, 1971.
- Guttman, Matthew C. "Trafficking in Men: The Anthropology of Masculinity." *Annual Reviews in Anthropology* 26 (1997):385-409.

“We can’t all be the head”

- Gyimah-Boadi, E. “Another Step Forward for Ghana.” *Journal of Democracy* 20, no. 2 (2009): 138-152.
- Harris, Anita, ed. *All about the girl: Culture, power, and identity*. Routledge, 2004.
- Hey, Valerie. *The company she keeps: An ethnography of girls' friendships*. McGraw-Hill Education (UK), 1997.
- Honwana, Alcinda. “Youth, Waithood and Protest Movements in Africa.” Paper presented at the Fifth European Conference on African Studies, Lisbon, June 28, 2013.
- Honwana, Alcinda, and Filip De Boeck. *Makers & Breakers: Children and Youth in Postcolonial Africa*. Oxford: James Currey, 2005.
- Jones, Gareth A., and Sylvia Chant. "Globalising Initiatives for Gender Equality and Poverty Reduction: Exploring ‘Failure’ with Reference to Education and Work among Urban Youth in The Gambia and Ghana." *Geoforum* 40, no. 2 (2009): 184-196.
- Langer, Arnim. “The Situational Importance of Ethnicity and Religion in Ghana.” *Ethnopolitics* 9, no. 1. (2010):9-29.
- Lankshear, C. "Afterword: Reclaiming empowerment and rethinking the past." *Paulo Freire on higher education: A dialogue at the National University of Mexico* (1994): 161-188.
- McLeod, Julie, and Lyn Yates. *Making modern lives: Subjectivity, schooling, and social change*. Suny Press, 2006.
- Mead, Margaret. *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*. New York: William Morrow and Company, 1935.
- Mead, Margaret. *Male and female: a study of the sexes in a changing world*. New York: William Morrow and Company, 1949.
- Mensch, Barbara S., Judith Bruce and Margaret E. Green. “The Uncharted Passage: Girls’ Adolescence in the Developing World.” New York: Population Council, 1999.
- Mills, Mary Beth. “Gender and inequality in the global labor force.” *Annual Review of Anthropology* 32 (2003): 41-62.
- Mohanty, Chandra T. “Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses” *Feminist Review* 30 (1988):61-88.
- Nayak, Anoop. “Race, Place and Globalization: Youth Cultures in a Changing World.” *Children, Youth and Environments* 14, no. 1 (2004):257-260.
- Ortner, Sherry B. "Is female to male as nature is to culture?" *Feminist studies* 1, no. 2 (1972): 5-31.

“We can’t all be the head”

- Ortner, Sherry B. *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject*. London: Duke University Press, 2006.
- Overå, Ragnhild. “When Men do Women’s Work: Structural Adjustment, Unemployment and Changing Gender Relations in the Informal Economy of Accra, Ghana.” *Journal of Modern African Studies* 45, no. 4 (2007): 539-563.
- Page, Nanette, and Cheryl E. Czuba. “Empowerment: what is it?” *Journal of Extension* 37, no. 5 (1999).
- Sadker, Myra, and David Sadker. "Failing at fairness: How our schools cheat girls." *New York: Touchstone* (1994).
- Shapiro, Judith. "Anthropology and the study of gender." *Soundings: An Interdisciplinary Journal* 64, no. 4 (1981): 446-465.
- Sonderegger, Theo B. *Psychology and Gender*. Nebraska Symposium on Gender Volume 32 (1985).
- Spence, Janet T. *Gender Identity and It's Implications for the Concepts of Masculinity and Femininity*. Austin: University of Texas, 1985.
- Stambach, Amy. "Gender-Bending Anthropological Studies of Education." *Anthropology & education quarterly* 30, no. 4 (1999): 441-445.
- Stets, Jan E., Peter J. Burke. “Femininity/Masculinity.” pp. 997-1005 in *Encyclopedia of Sociology*. Edgar F. Borgatta and Rhonda J. V. Montgomery (Eds.), Revised Edition. New York: Macmillan, 2000.
- Thorne, Barry. *Gender Play: Girls and Boys in School*. New Brunswick: Rutgers University Press, 1993.
- Witt, Susan D. "Parental influence on children's socialization to gender roles." *Adolescence* 32, no. 126 (1997): 253.
- Wrigley-Asante, Charlotte. “Men are poor but women are poorer: Gendered poverty and survival strategies in the Dangme West District of Ghana.” *Norwegian Journal of Geography* 62, no. 3 (2008): 161-170.

Internet

Evangelische omroep. “Efeziërs”. Bron bezocht op 29-05-17.

<https://bijbel.eo.nl/bijbel/efeziers/4>

Bible.nl. “Kolossenzen”. Bron bezocht op 29-05-17.

<https://www.bible.com/nl/bible/328/COL.1.nbg51>

Giro555. Bron bezocht op 05-06-17.

<https://giro555.nl/>

“We can’t all be the head”

Graphic. “Ghana’s religious tolerance under siege.” Bron bezocht op 20-05-17.

<http://www.graphic.com.gh/features/opinion/ghana-s-religious-tolerance-under-siege.html>

Mo.be. “Genderkloof kost Afrika miljarden.” Bron bezocht op 21-05-17.

<http://www.mo.be/nieuws/genderkloof-kost-afrika-miljarden>

The Guardian. “Africa Comic Relief.” Bron bezocht op 16-05-17.

https://www.theguardian.com/commentisfree/2017/mar/24/africa-comic-relief?CMP=fb_gu

United Nations. “United Nations Milleniumgoalds.” Bron bezocht op 20-05-17.

<http://www.un.org/millenniumgoals/gender.shtml>

Youtube. “Runtown-Mad over you.” Bron bezocht op 22-05-17.

<https://www.youtube.com/watch?v=Tb4X1BWNO5k>

Norsaac.org. “Young Urban Women Project.” Bron bezocht op 29-05-17.

<http://www.norsaac.org/gender-and-governance/young-urban-women-project/>

Bijlagen

Engelse samenvatting

Men and women in Ghana have different roles to play, undertake different activities and are subject to different restrictions (Chao 1999). In western discourses static thinking in dichotomies, in which men and women are often placed, causes ‘genderinequality’ to come forward as a recurring theme (Mills 2003, Awumbila 2001, Canagarajah 2003). ‘Genderinequality’ implies that women and men have different chances and possibilities within the social structures they are living their lives (Awumbila 2001), and suggests this is always negative. Empowerment of the marginalized groups, as a western, top-down approach, would help to better the lives of these people (Chant & Jones 2009). In western literature the approaches to gender and empowerment are often looked at from western standards and values, and leave small space for the social and cultural context in which these ideas and approaches are located. Moreover, it forgets to include local relations, interactions and changes that occur in the daily lives of people (Archibald & Wilson 2011). The dominant position from which the western world looks at differences in cultural en social expectations that surround gender and gender roles, so we argue in accordance with Chandra Mohanty (1988), is not fair to the people that grow up within different social spheres. This thesis therefore focuses on the perspectives on masculinity and femininity, as gender identities, and gender roles of young male and female students of the Accra High School, Ghana. Our focus on young people comes from the fact that we see them as an important category for transformations, as our research results have shown. Young people find themselves in a transitional phase between continuity and change, with social structures that influence and are influenced by personal ideas and expectations (Honwana & De Boeck 2005, Bourdieu 1990). Through different socialization-processes gender and gender roles are constructed, but these reproductions are never perfect (Ortner 2006), which our results will show.

This thesis has to be placed within the anthropological debates about gender-related roles in Africa and slow transformations of these, to get more insight in perceptions of manhood and womanhood and the ‘western’ underlying assumption of inequality. As our research population has taught us, ideas about masculinity, femininity and gender

roles are tightly linked together and create order and clarity in social life. Females and males both emphasized on family-life. Males and females indicated that men are the financial caretakers of the family and therefor the head of the household and the main decision-makers. Males and females link the importance of money to the social status of the man, which is intertwined with the importance of having, and being able to take care of, a wife and children, which starts with being able to pay the bride price to the parents of his future wife. For this reason, money is an important indicator of masculinity. Femininity is described as being a good housewife and motherhood, by both sexes. Motherhood is the most important responsibility of a woman in marriage and social status for a woman comes from her ability to carry and care for children. Our informants told us that these different capacities were naturally given and therefore were the ‘obligations’ of both men and women. Strikingly, in accordance with the young men, the young women thought men had a heavier burden to carry, as they have great responsibility of earning money and taking care of a family. Both sexes therefore indicate that females, just like males, are able to work and earn money to lift a part of the burden of men, as long as the man stays the head, and the woman stays the housewife within the walls of the home. For this reason both sexes argued that there are more possibilities for women, in contrast to their parent’s generation. Not only education for females is seen as obvious, also paid work is starting to become a natural fact. This indicates that there have been changes in perspectives on gender roles and an increase in *agency* for women, but also shows that the original roles within the family are still normative for both sexes. This stresses Van Driels theory (1994), which states that gender roles are rather subject to change than gender ideologies.

‘Genderinequality’ in western literature implies that men and women are not equal based on western standards. Empowerment, as a top-down approach, is often used by the West to ‘help’ the people that are labeled as unequal. Our ethnographic research has shown that these ideas are not always justified and stresses the importance of the cultural and social systems that create the local gender system. By this, we hope to contribute to a scientific discourse in which western concepts are critically examined if they are used as criterion for non-western parts of the world.